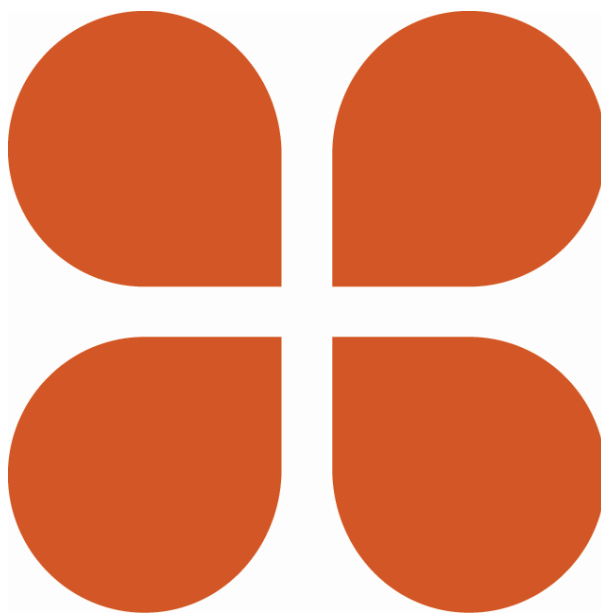

2014-07-03

Vägledning från Riksantikvarieämbetet

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

För tillämpning av 2 kap. 1 och 1a §§ kulturmiljölagen

Riksantikvarieämbetet 2014
Box 5405
114 84 Stockholm
www.raa.se
registrator@raa.se

Innehåll

Allmänt om vägledningen.....	4
Om Riksantikvarieämbetets vägledningar för tillämpning av kulturmiljölagen.....	4
Om denna vägledning.....	4
Förkortningar	5
Förtydligande av fornlämningsbegreppet.....	6
Bakgrund och utgångspunkter	6
Problematisering	8
Vägledning	8
Fornlämningskategorier och lämningstyper mm.	8
Bedömning av skydd för typer av lämningar	9
Bedömning av den enskilda lämningens skydd	10
”Kan antas ha tillkommit”	11
Rekommendation om skydd enligt lämningstypslistan respektive enligt Riksantikvarieämbetets <i>Fornsök</i>	11
Fornlämningsförklaring enligt 2 kap. 1a § kulturmiljölagen	13
Utgångspunkter	13
Vägledning	14
Bedömnings- och beslutsprocessen	14
Steg 1. Bestämma lämningens kulturhistoriska sammanhang och dess karaktärsdrag	15
Steg 2. Bedöma och gradera lämningens kulturhistoriska värde.....	16
Steg 3. Fatta beslut om fornlämningsförklaring	17
Litteratur.....	18
Bilaga 1. Lämningstypslista	19
Allmänt om lämningstypslistan	19
Bilaga 2. Exempel på handläggningsprocesser	44
Bilaga 3. Matris för kulturhistorisk värdering	47

Allmänt om vägledningen

Om Riksantikvarieämbetets vägledningar för tillämpning av kulturmiljölagen

Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturmiljöarbetet i landet. Myndigheten ska verka för att länsstyrelsernas tillståndsprövning och tillsyn av kulturminnen och kulturmiljöer är rättsäker. I detta ligger bland annat att ge länsstyrelserna vägledning i tillämpningen av kulturmiljölagen (1988:950).

Vägledningar för kulturmiljölagen syftar till att skapa samsyn för att uppnå inte bara rättssäkerhet, utan också kvalitet och effektivitet vid tolkning och tillämpning av bestämmelserna i lagen. Därutöver kan vägledningar fylla en funktion som informationskälla för fastighetsägare, förvaltare, brukare och andra intresserade när det gäller att ta tillvara kulturmiljön.

Vägledningar är Riksantikvarieämbetets rekommendationer om hur bestämmelserna i kulturmiljölagen bör tillämpas, och är inte juridiskt bindande.

Om denna vägledning

Denna vägledning föranleds av att kulturmiljölagen träder i kraft den 1 januari 2014. Kulturmiljölagens ikraftträdande innebär förändringar av de bestämmelser som har funnits i kulturminneslagen (1998:950), och att nya bestämmelser tillkommit. Lagändringarna och syftet med dem framgår av propositionen *Kulturmiljöns mångfald* (prop. 2012/13:98).

Riksantikvarieämbetet har kartlagt vad som upplevts som problematiskt med tillämpningen av 2 kap. kulturminneslagen och de behov av förtydliganden som förändringarna i kulturmiljölagen har gett upphov till. Kartläggningen bygger på Riksantikvarieämbetets kunskap om lagtillämpningen och dialog med länsstyrelserna och Skogsstyrelsen under 2013. Kartläggningen visar att fornlämningsbegreppet, 1850-gränsen för fornlämningskydd och beslut om fornlämningsförklaring är de områden som är mest angelägna att tydliggöra i samband med att kulturmiljölagen träder i kraft.

Därför omfattar denna vägledning i huvudsak de bestämmelser som reglerar vilka lämningar som har ett skydd som fornlämnings och de som reglerar länsstyrelsens beslut om

fornlämningsförklaring, dvs. 2 kap. 1 och 1a §§ kulturmiljölagen. Särskild vikt läggs på kulturmiljölagens kompletterande bestämmelse om att lämningar som kan antas ha tillkommit, eller efter fartyg som förlist, 1850 eller senare inte har ett omedelbart skydd som fornlämningar.

Vägledningen kommer att uppdateras regelbundet, med början under 2014. Uppdateringarna av denna vägledning samt upprättande av nya vägledningar, verkställighetsföreskrifter och allmänna råd kommer att anslås löpande i Riksantikvarieämbetets nyhetsbrev och på myndighetens hemsida.

Förkortningar

FMIS	Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.
Fornsök	Riksantikvarieämbetets webbaserade söktjänst för information om lämningar (www.fornsok.se).

Förtydligande av fornlämningsbegreppet

Kulturmiljölagen gäller från 1 januari 2014. Av lagens kapitel 2 framgår att

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättsskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter, och
8. fartyglämningar.

Fornlämningar är också naturbildningar som ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna till liksom lämningar efter äldre folklig kult. Lag (2013:548).

1 a § Det som sägs i 1 § gäller inte om det kan antas att lämningen tillkommit eller, i fråga om fartyglämning, förlit 1850 eller senare.

En lämning som avses i första stycket får förklaras för fornlämning av länsstyrelsen om det finns särskilda skäl med hänsyn till dess kulturhistoriska värde. Lag (2013:548).

Bakgrund och utgångspunkter

Fornlämningsbegreppet och skyddet av lämningar efter människors verksamhet under forna tider har en historia som sträcker sig mer än 400 år bakåt i tiden. Begreppet har ständigt utvecklats, i takt med tiden och de behov som har funnits (Jensen 2006).

Under 1900-talet har begreppet utvecklats genom dels fornminneslagens (1942:350) uppräknning av olika fornlämningskategorier, som bl.a. gravhögar, boplatser, arbetsplatser, ristningar och färdvägar, dels kulturminneslagens tre fornlämningsrequisit, där fornlämningar definieras som *varaktigt övergivna* lämningar efter människors verksamhet under *forna tider* och som tillkommit genom *äldre tiders bruk*.

Någon utvecklad definition av rekvisiten finns inte i lagen. Vägledning om deras betydelse ges i bl.a. propositionerna inför lagarnas tillkomst. I propositionen *Kulturmiljövård* anges att grundtanken med funktionsrekvisitet *äldre tiders bruk* är att begränsa fornlämningsbegreppets tillämpning till anläggningar av ålderdomlig art (prop. 1987/88:104, s. 72). Av propositionen *Kulturmiljöns mångfald* framgår att tidsrekvisitet *forma tider* inte bara är tidsangivande, utan har "ett tolkningsutrymme som medger en differentierad syn på vilken ålder som svarar mot olika kategorier av lämningar" (prop. 2012/13:96, s. 46).

Fornlämningsbegreppet har i praktiken förtydligats i den statliga antikvariska verksamheten genom en specificering av de typer av lämningar som inryms i lagtexten, dvs. vilka typer av lämningar som av det allmänna anses ha så högt värde att de behöver ett lagskydd.

Av propositionen *Kulturmiljöns mångfald* och av kulturmiljölagen framgår att fornlämningsbegreppet och dess tre rekvisit kvarstår. Fornlämningskategorierna är samma i kulturmiljölagen som i kulturminneslagen, förutom att märklighetsrekvisitet har utgått vad gäller kategorin som upptar byggnader och byggnadsverk.

Den nya lagstiftningen innebär en väsentlig förändring av fornlämningsbegreppet. I 2 kap. 1 a § kulturmiljölagen föreskrivs att en lämning som tillkommit, eller ett fartyg som förlit efter 1850 inte är en fornlämning och därmed inte skyddad enligt kulturmiljölagen. Syftet med tidsgränsen är att öka tydligheten och i förlängningen rättssäkerheten samt att göra lagens tillämpning rimlig och dess långsiktiga påverkan på markanvändningen mer förutsebar. 1850-gränsen är därmed också viktig för att lagens grundläggande syfte ska kunna upprätthållas, dvs. att skydda lämningar från äldre tider. Med när en lämning tillkommit menas då, exempelvis, järnbruket anlades, och inte när det övergavs och blev en lämning.

Regeringen anger i propositionen att fornlämningsbegreppet behöver förtydligas också när det gäller den antikvariska bedömningen av vilka lämningar som är fornlämningar. Det anges som viktigt för förtydligandet, att bedömningen av vilka lämningar som betraktas som fornlämningar enligt kulturmiljölagen fortsätter i samma form och enligt samma principer som enligt kulturminneslagen.

Vidare anges att den antikvariska bedömningen av vilka lämningar som är fornlämningar har utvecklats över tiden. Denna bedömning har tydliggjorts i Riksantikvarieämbetets s.k. lämningstypslista. Med utgångspunkt i lämningstypslistan kan länsstyrelserna och andra berörda myndigheter få vägledning i hur enskilda lämningar ska bedömas (prop. 2012/13:96, s. 71).

Problematisering

Åldersgränsen 1850 innebär ett problem när det gäller att ge vägledning om lämningars skydd via lämningstypslistan. Det finns lämningstyper som kan antas ha tillkommit före 1850, t.ex. fornborgar. Det finns också typer som kan antas ha tillkommit 1850 eller senare, t.ex. järnvägar. Dessa typer kan avgränsas i förhållande till 1850. Det finns fler än 90 typer av lämningar vars lämningar kan antas ha tillkommit antingen före 1850 eller 1850 eller senare, t.ex. gruvor. Sådana lämningstyper omfattar såväl lämningar med ett omedelbart skydd enligt kulturmiljölagen, som lämningar utan det omedelbara skyddet.

Slutsatsen är att även om Riksantikvarieämbetet förtydligar fornlämningsbegreppet via lämningstypslistan, medför åldersgränsen 1850 att antagande av tid för tillkomst, och därmed om fornlämningskydd eller inte, ändå kan behöva göras för enskilda lämningar.

Förtydligandet av fornlämningsbegreppet delas i det följande upp i

- 1) Riksantikvarieämbetets vägledning och princip för bedömning av skydd för lämningstyper och lämningar (i texten nedan) och
- 2) en utveckling av lämningstypslistan enligt principen, och som visar Riksantikvarieämbetets rekommendation för vilka typer av lämningar som bör bedömas som fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning (i bilaga 1).

Vägledning

Fornlämningskategorier och lämningstyper mm.

Av 2 kap. 1 § kulturmiljölagen framgår, förutom fornlämningsrequisiten, de åtta fornlämningskategorierna samt de naturbildningar och lämningar efter äldre folklig kult som är fornlämningar. Lämningstyperna enligt Riksantikvarieämbetets lämningstypslista (RAÄ 2007) kan inordnas under respektive kategori.

Ofta innehåller lämningstyperna fler "undertyper" av lämningar (t.ex. lämningstypen Lägenhetsbebyggelse innehåller typerna *Torp*, *Backstuga* och *Övrig*). Undertyper motsvaras av egenskapsvärden enligt lämningstypslistan, FMIS och *Fornsök*. För att kunna vägleda genom lämningstypslistan måste en bedömning av och rekommendation för skyddsstatus oftast göras på den lägsta nivån av fornlämningskategorier och typer.

De typer av lämningar som Riksantikvarieämbetet bedömer som fornlämningar benämns *fornlämningar* och de typer av lämningar som inte bör ha ett omedelbart skydd enligt kulturmiljölagen benämns *övriga kulturhistoriska lämningar*.

Bedömning av skydd för typer av lämningar

1850-gränsen innebär att det finns typer av lämningar där vissa av lämningarna har ett skydd enligt kulturmiljölagen och andra inte. Detta medför att det behövs en ny grundläggande princip om vilka typer som bör bedömas som fornlämningar respektive övriga kulturhistoriska lämningar, för att kunna ge vägledning om skydd för typerna i lämningstypslistan. Principen är att:

- de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850, bedöms som *fornlämningar*.
- de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare, bedöms inte som fornlämningar. Dessa benämns *övriga kulturhistoriska lämningar*.
- de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten är inte fornlämningar oavsett när de har tillkommit. Dessa benämns också *övriga kulturhistoriska lämningar*.

Med "huvudsakligen" menas en bedömning per typ av lämning utifrån Riksantikvarieämbetets nationella perspektiv. Regionala skillnader kan förekomma.

När det gäller lämningstypen *fartyglämningar* anger kulturmiljölagen att lämningar efter fartyg som kan antas ha förlit 1850 eller senare inte är fornlämningar.

I lämningstypslistan (se bilaga 1) uttrycks vägledningen om skydd som Riksantikvarieämbetets rekommendation enligt den ovan beskrivna principen. Rekommendationen per typ visar bedömningen av skydd för varje enskild lämning i utgångsläget – dvs. till dess att ett antagande har gjorts för när lämningen har tillkommit. Antagandet om tillkomsttid och därmed skydd i det enskilda fallet är nästa läge i bedömningsprocessen.

Bedömning av den enskilda lämningens skydd

Av lagen följer att de enskilda lämningar som uppfyller fornlämningsrekvisiten och kan antas ha tillkommit före 1850 är fornlämningar, respektive att lämningar som kan antas ha tillkommit 1850 eller senare inte är fornlämningar. Lämningstypslistan ger vägledning om skydd i utgångsläget, men ett antagande (se nedan) om tiden för en enskild lämningens tillkomst kan behöva göras i det enskilda fallet.

Detta kan exemplifieras av att

- om en enskild lämning, av en typ som enligt lämningstypslistan bör bedömas som fornlämning, kan antas vara tillkommen 1867, så är denna lämning ingen fornlämning, utan en övrig kulturhistorisk lämning.
- om en enskild lämning, av en typ som enligt lämningstypslistan bör bedömas som övrig kulturhistorisk lämning och som uppfyller rekvisiten, kan antas vara tillkommen 1828, så är denna lämning en fornlämning.

Enskilda lämningar som ingår i en typ av lämning som inte anses uppfylla fornlämningsrekvisiten är inte fornlämningar, oavsett tillkomsttid.

Bedömning om skydd för enskild lämning kan också göras på grundval av rumsliga, kronologiska och funktionella samband med en annan lämning. Detta tydliggörs bl.a. av sammansatta lämningstyper där lämningar av flera olika typer kan ingå (se lämningstypslistan i bilaga 1). Som fiktivt exempel finns ett *Hytt- och hammarområde*, där verksamheten startade 1684 och där det finns lämningar som tillkommit före 1850. Hyttområdet är därmed fornlämning. En dammvall är belägen utanför hytt- och hammarområdet. Denna har rekommendationen övrig kulturhistorisk lämning i utgångsläget. I det enskilda fallet konstateras att dammvallen har kronologiskt och funktionellt samband med hyttområdet. Dammvallen bedöms därmed som fornlämning.

För exempel på hur handlägningsprocesser bör se ut, se bilaga 2.

Enskilda lämningar, som uppfyller fornlämningsrekvisiten enligt 2 kap. 1 § kulturmiljölagen och kan antas vara tillkomna 1850 eller senare, och lämningar efter fartyg som kan antas ha förlist 1850 eller senare, kan fornlämningsförklaras av länsstyrelsen i särskilt beslut enligt 2 kap. 1a § kulturmiljölagen (se avsnittet "Fornlämningsförklaring").

”Kan antas ha tillkommit”

En antikvarisk bedömning ska ligga till grund för att göra ett antagande av när en lämning tillkommit eller ett fartyg har förlist. Antagandet om tillkomst bör vara en sannolik datering av när den verksamhet, som lämningen indikerar, startade på platsen.

Efterforskningen bör ligga på en rimlig nivå, vilket innebär att bedömningen kan baseras på skrivna källor och kartmaterial, samt historiska, kulturgeografiska eller arkeologiska kunskaper och metoder. Information om lämningens tillkomsttid kan också finnas i *Fornsök* (FMIS). Att anta tiden för en lämningens tillkomst genom arkeologiska undersökningar och naturvetenskapliga metoder, torde inte vara rimligt annat än i undantagsfall inom ramen för arkeologiska utredningar enligt 2 kap. 11 § kulturmiljölagen.

Riksantikvarieämbetet rekommenderar att bedömning om skydd enligt lämningstypslistan bör gälla, om det inte går att göra ett rimligt antagande av tiden för en lämningens tillkomst.

Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet är de myndigheter som kan göra dessa bedömningar inom ramen för ansvaren för kulturmiljöarbetet enligt 2 kap. 1 § kulturmiljölagen. Andra myndigheter, som Skogsstyrelsen och kommunerna, kan komma att behöva göra preliminära antaganden om lämningars tillkomst- eller förlisningstid. De bör ta fram underlag med stöd av de kunskaper, källor och metoder som anges ovan. Råder i det enskilda fallet osäkerhet om en lämningens tillkomsttid, bör länsstyrelsen kontaktas i enlighet med 2 kap. 10 § kulturmiljölagen.

För den antikvariska bedömning som redovisas till FMIS bör det tydligt framgå på vilka grunder antagandet om tid för tillkomst har gjorts, med referens till det underlag som används vid bedömningen.

Rekommendation om skydd enligt lämningstypslistan respektive enligt Riksantikvarieämbetets *Fornsök*

Riksantikvarieämbetets rekommendation om skydd för typer av lämningar framgår av bilaga 1 och av *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1* (2014). Den lista som finns i denna vägledning är en förenklad version av lämningstypslistan.

Listorna är en uppdatering av och ersätter *Informationssystemet för fornminnen – lista med lämningstyper och antikvarisk praxis. Version 3.4* (2007). *Lista med lämningstyper och*

rekommenderad antikvarisk bedömning finns tillgänglig på Riksantikvarieämbetets hemsida via www.fornsok.se.

I Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök* finns information om vilken typ av lämning varje lämning tillhör, lämningens position, dess utbredning och den antikvariska bedömningen. Till dess att de registrerade lämningarna i *Fornsök* har uppdaterats med rekommendationen om skydd enligt lämningstypslistan kan informationen om antikvarisk bedömning vara inaktuell i söktjänsten. Till exempel kan lämningar som antas vara tillkomna 1850 eller senare vara redovisade som fornlämningar i *Fornsök* trots att de inte är fornlämningar enligt kulturmiljölagen.

Det är viktigt att utgå från rekommendationen om skydd enligt lämningstypslistan, till dess att ett antagande om den enskilda lämningens tillkomstid har gjorts.

Fornlämningsförklaring enligt 2 kap. 1a § kulturmiljölagen

Utgångspunkter

Länsstyrelsen kan, i enlighet med 2 kap. 1a § kulturmiljölagen, fatta beslut om fornlämningsförklaring för lämningar som tillkommit, eller efter fartyg som förlist, 1850 eller senare och där "särskilda skäl med hänsyn till lämningens kulturhistoriska värde" föreligger.

Av propositionen *Kulturmiljöns mångfald* framgår att

- införandet av en tidsgräns i lagen inte ska leda till att möjligheten att skydda yngre kulturhistoriskt värdefulla lämningar som fornlämningar försvinner,
- särskilda skäl att fornlämningsförklara kan vara att lämningen ingår i ett betydelsefullt historiskt sammanhang eller ger viktig kunskap som kompletterar skriftliga källor,
- de kulturhistoriska sammanhangen från den moderna tiden bör, i första hand, skyddas genom andra regleringar i kulturmiljölagen eller i andra lagstiftningar.

Lämningar som uppfyller fornlämningsrekvisiten enligt 2 kap. 1 § kulturmiljölagen och fartyglämningar (inklusive luftfarkoster) kan fornlämningsförklaras om det finns särskilda skäl med hänsyn till dess kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen kan initiera en fornlämningsförklaring. Av lagen och dess förarbeten framgår inte huruvida andra kan väcka fråga om en sådan förklaring. Innan beslut om fornlämningsförklaring fattas ska handlingarna i ärendet kommuniceras med markägaren och han eller hon ska få tillfälle att yttra sig över dem. Det kan även finnas andra som har rätt att yttra sig i ärendet, t.ex. arrendatorer eller andra innehavare av särskild rätt. För reglerna om myndigheternas kommuniceringsskyldighet, se 16 och 17 §§ förvaltningslagen (1986:223).

Fornlämningsskyddet gäller omedelbart från det att beslutet om fornlämningsförklaring har fattats. Enskild och kommun kan, enligt 2 kap. 24 § kulturmiljölagen, få frågan överprövad av allmän förvaltningsdomstol. Under prövotiden omfattas lämningen av det skydd som fornlämningsförklaringen innebär.

Vägledning

Vad som i det följande tas upp om bedömning och värdering som grund för motivering i beslut om fornlämningsförklaring bygger på den strukturerade metod för kulturhistorisk värdering som tagits fram inom Riksantikvarieämbetets projekt Värdering och urval (2014). För en utförlig vägledning i kulturhistorisk värdering och urval hänvisas till Riksantikvarieämbetets rapport som är under utarbetande och publiceras under 2014.

I rapporten definieras kulturhistoriskt värde som att:

Kulturhistoriskt värde består i möjligheter att genom materiella och immateriella företeelser utvinna och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang och därigenom människors livsvillkor i skilda tider inklusive de förhållanden som råder idag.

En särskild vägledning för fornlämningsförklaring av fartyglämningar tas fram av Riksantikvarieämbetet i samråd med Statens Maritima museer, länsstyrelserna och andra aktörer (2014). Denna publiceras inom ramen för ett särskilt regeringsuppdrag i mars 2014. Vägledningen för fornlämningsförklaring av fartyglämning bygger på samma principer som denna vägledning.

Bedömnings- och beslutsprocessen

En antikvarisk bedömning ska ligga till grund för om en lämning ska fornlämningsförklaras eller inte. Bedömningen gäller lämningens kulturhistoriska värde och utgår från dess preciserade kulturhistoriska sammanhang.

I korthet gäller att i ju högre grad en lämning bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kulturhistorisk kunskap, desto högre är dess kulturhistoriska värde. Värderingen görs i jämförelse med liknande lämningar, miljöer eller lämningar av andra typer, som kan ge kunskap om samma historiska skeende eller tidsperiod.

Den samlade bedömningen av det kulturhistoriska värdet tydliggör om det finns särskilda skäl till att fornlämningsförklara just den aktuella lämningen.

Processen att fornlämningsförklara görs i tre steg:

- 1) Bestämma lämningens kulturhistoriska sammanhang genom dess kulturhistoriska bakgrund med koppling till dess egenskaper.

- 2) Bedöma och gradera lämningens kulturhistoriska värden med utgångspunkt i dess kulturhistoriska sammanhang och i jämförelse med likartade lämningar, lämningstyper och -miljöer.
- 3) Fatta beslut om fornlämningsförklaring med utförlig motivering som tydligt beskriver det kulturhistoriska värdet, också i jämförelse med liknande lämningar, med grund i bestämning och bedömning.

En bedömning om lagskydd eller inte, bör enbart bygga på det kulturhistoriska värdet. Bedömningen bör inte ta hänsyn till hot, förvaltningsbetingelser och anspråk från andra intressenter. Klargörande av sådana faktorer kan vara underlag för ställningstaganden i senare skeden vad gäller bl.a. åtgärder för vård eller inför tillståndsprövning enligt 2 kap. 12 § kulturmiljölagen.

Steg 1. Bestämna lämningens kulturhistoriska sammanhang och dess karaktärsdrag

Varje lämning bör utredas och beskrivas utifrån dess fysiska och i förekommande fall immateriella *innehåll och egenskaper* samt dess *kulturhistoriska bakgrund*. Det gäller att inventera och registrera de strukturer, beståndsdelar och detaljer som återspeglar för lämningen relevanta kulturhistoriska skeenden, händelser, verksamheter och perspektiv. Härigenom avgörs och avgränsas lämningens kulturhistoriska sammanhang och karaktärsdrag. Detta steg svarar på frågorna

- *Vad har hänt?*
dvs. tydliggöra den kulturhistoriska bakgrunden – de skeenden, verksamheter och händelseförlopp – som präglat en lämning eller grupp av lämningar.
- *Vad finns?*
dvs. tydliggöra lämningens/lämningarnas fysiska och immateriella beståndsdelar och egenskaper – som är förenade med dess/deras kulturhistoriska utveckling.
- *Vad återspeglas?*
dvs. tydliggöra vilka beståndsdelar och egenskaper som härrör från och ger uttryck åt den kulturhistoriska bakgrunden samt på vilka sätt detta sker.

Med kännedom om ovanstående är det möjligt att avgöra eller välja vilka kulturhistoriska skeenden och perspektiv samt vilka därmed förenade delar av och egenskaper hos lämningen som ska lyftas fram för värdering.

Steg 2. Bedöma och gradera lämningens kulturhistoriska värde

Bestämningen av lämningens kulturhistoriska sammanhang och karaktär ger förutsättningar för kulturhistorisk värdering av lämningen och gradering av dess värden. Detta möjliggör också jämförelser med andra lämningar vilka definierats som i någon mening likartade – som en del i värderingen. Värderingen tydliggör om det finns särskilda skäl att fornlämningsförklara den aktuella lämningen.

Det kulturhistoriska värdet bedöms utifrån möjligheterna att genom lämningen utvinna och kommunicera *kulturhistorisk kunskap*. Bedömning, gradering och tydliggörande av lämningens kulturhistoriska värde görs utifrån aspekterna

- möjlighet till kunskap och förståelse,
- helhet – tidskontext,
- kulturhistorisk relevans

Bedömningen av *möjlighet till kunskap och förståelse* grundas på lämningens informationsinnehåll och läsbarhet. Resultatet av bedömningen är ett tydliggörande av *hur* och *i vilken grad* lämningen innehåller information om dess kulturhistoriska sammanhang och i vilken omfattning detta är läsbart.

Bedömningen av *helhet – tidskontext* utgår från den tidsperiod eller det historiska skede som lämningen återspeglar. Resultatet av bedömningen är ett tydliggörande av *på vilket sätt* och *i vilken grad* som lämningen ger uttryck för helheten i perioden eller skedet.

Bedömningen av *kulturhistorisk relevans* grundas på om lämningen är kännetecknande för den *kulturhistoriska utvecklingen* i landet/regionen/området/lokalen, om den har *varit förebild* eller på annat sätt *haft särskild betydelse* för utvecklingen. Resultatet av bedömningen är ett tydliggörande av *vilken typ och grad* av relevans lämningen har och hur detta tar sig uttryck.

Den samlade bedömningen ligger till grund för jämförelse med andra likartade lämningars kulturhistoriska värde, och om lämningen ska fornlämningsförklaras eller inte, dvs. om det finns *särskilda skäl* med hänsyn till den aktuella lämningens kulturhistoriska värde.

Matris för bedömning, gradering och tydliggörande av kulturhistoriskt värde finns i bilaga 3.

Steg 3. Fatta beslut om fornlämningsförklaring

När länsstyrelsen har tydliggjort att det förligger särskilda skäl med hänsyn till lämningens kulturhistoriska värde, kan myndigheten gå vidare till att fatta beslut om fornlämningsförklaring.

Ett beslut om fornlämningsförklaring bör fattas enbart utifrån det kulturhistoriska värdet.

Bakgrunds- eller motiveringstexten i beslutet bör redovisa:

- bestämningen av lämningens kulturhistoriska sammanhang och karaktärsdrag,
- bedömningen och graderingen av de kulturhistoriska värdena och
- de särskilda skälen med hänsyn till lämningens kulturhistoriska värde – i jämförelse med andra lämningar, som kan ge kunskap om samma historiska skeende eller tidsperiod.

Ett beslut bör dessutom omfatta:

- uppgift om vilken lämning som beslutet avser, med administrativa uppgifter om RAÄ nr, fornlämningstyp, fastighetsbeteckning, socken, kommun och län,
- beslutsmening med hänvisning till 2 kap. 1a § kulturmiljölagen,
- upplysning om att beslutet gäller omedelbart,
- upplysning om skyddet av fornlämningar,
- upplysning om hur man överklagar och
- kopia på beslutet till kommunen, Riksantikvarieämbetet, markägare och andra berörda.

När beslutet är fattat äger lämningen ett skydd som fornlämning enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Beslutet kan överklagas av markägaren, kommunen och Riksantikvarieämbetet. Vid överklagande äger lämningen fortsatt skyddet enligt kulturmiljölagen, till dess att saken avgjorts i domstol.

Litteratur

Bergman, Ingela. 2011. *Kulturspår i träd*. Anvarat nr 1. Silvermuseet.

Gren, Leif. 1997. *Fossil åkermark. Äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. Fornlämningar i Sverige 1. Riksantikvarieämbetet 1997.

Jensen, Ola W. 2006. *Fornlämningsbegreppets historia. En exposé över 400 år*. Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet. 2007. *Informationssystemet för fornminnen – lista med lämningstyper och antikvarisk praxis. Version 3.4*. Rapport. Kunskapsavdelningen.

Riksantikvarieämbetet. 2014. *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.0*. Rapport. Samhällsavdelningen.

Riksantikvarieämbetet 2014. *Rapport från Riksantikvarieämbetets projekt Värdering och urval* (arbetsnamn). Opublicerat manuskript. Verkssekretariatet.

Riksantikvarieämbetet 2014. *Kulturhistorisk värdering av fartyglämningar*. Opublicerat manuskript. Rapport. Samhällsavdelningen.

Bilaga 1. Lämningsstypslista

Allmänt om lämningsstypslistan

Riksantikvarieämbetets rekommendation om skydd för typer av lämningar framgår av denna bilaga och av *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1* (2014). Den lista som finns nedan är en förenklad version av lämningsstypslistan.

Listorna är en uppdatering av och ersätter *Informationssystemet för fornminnen – lista med lämningstyper och antikvarisk praxis. Version 3.4* (2007). *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 4.1*. finns tillgänglig via Riksantikvarieämbetets hemsida på www.fornsok.se.

I Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök* finns information om vilken typ av lämning varje lämning tillhör, lämningens position, dess utbredning och den antikvariska bedömningen. Till dess att de registrerade lämningarna i *Fornsök* har uppdaterats med rekommendationen om skydd enligt lämningsstypslistan kan informationen om antikvarisk bedömning vara inaktuell i söksystemet. Till exempel kan lämningar som antas vara tillkomna 1850 eller senare vara redovisade som fornlämningar i *Fornsök* trots att de inte är fornlämningar enligt kulturmiljölagen.

Det är viktigt att utgå från rekommendationen om skydd enligt lämningsstypslistan, till dess att ett antagande om lämningens tillkomstid behöver göras i det enskilda fallet.

Under 2014 kommer Riksantikvarieämbetet bl.a. att vidta åtgärder i FMIS/*Fornsök* för att förtydliga vilken antikvarisk bedömning som gäller för varje lämning, och på vilka grunder bedömningen är gjord.

Av listan nedan framgår, i kommentaren till rekommendationen, vilka lämningstyper som "Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850", dvs. de typer av lämningar vars alla lämningar tillkommit före 1850 och med det är fornlämningar utan antagande. Övriga lämningstyper i listan innehåller lämningar som kan ha tillkommit antingen före 1850 eller 1850 eller senare. För lämningar av dessa typer kan bedömning om skydd behöva göras i det enskilda fallet. Kommentaren till rekommendationen kan då ge ytterligare vägledning för bedömningen om skyddet.

2014-07-03

Lämningstypslista med Riksantikvarieämbetets vägledande rekommendation om skydd

OBS! Denna lämningstypslista är en förenklad version av *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning*, som finns tillgänglig via Riksantikvarieämbetets hemsida på www.fornsok.se.

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Avrättningsplats</i>	Plats där avrättningar verkställdes från medeltid fram till 1800-talets mitt.	Rester efter särskilda anläggningar eller konstruktioner kan förekomma. Ofta har de avrättade begravts i omedelbar närhet av avrättningsplatsen. Jämför lämningstypen <i>Begravningsplats enstaka</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Under 1800-talet skedde de flesta avrättningarna i fångelserna. Enstaka avrättningsplatser är dock använda under 1850-talet (se t.ex. Varnhem 86:1). När dessa avrättningsplatser tillkom är ofta oklart.
<i>Ballastplats</i>	Plats där ballast (barlast) lossats och ibland även lastats.	Ballasten utgjordes av t.ex. sten, sandsäckar, järntackor, slagg, tegel eller flinta. Ballastplatserna är som regel belägna intill eller i närheten av hamnar.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. Ballastplatser invid hamnar som är identifierbara och bedöms ha använts under en längre tid samt innehåller en större mängd material och/eller föremål bör bedömas som fornlämning. Ballastplatser som använts tillfälligt bör bedömas som övrig kulturhistorisk lämning.
<i>Begravningsplats</i>	Begravningsplats från historisk tid.	Omfattar även kyrkogård som är öde och inte vårdas för sitt ändamål, även om det på kyrkogården finns en kyrka som är i bruk. Avser även enstaka <i>pest-/koleragravar</i> . Avser inte <i>sommargravar</i> från historisk tid. Dessa förs till lämningstypen <i>Begravningsplats enstaka</i> . Jämför även lämningstypen <i>Grav övrig</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Begravningsplatser är i de flesta fall möjliga att datera genom historiska kartor, minnesstenar på platsen eller annan skriftlig dokumentation.
<i>Begravningsplats enstaka</i>	Begravningsplats från historisk tid avsedd för en eller ett fåtal begravningar.	Avser <i>hällgravar/stengravar, jordgravar, klippgravar/grottgravar, platser där avrättade personer begravts, sjömansgravar</i> samt <i>andra platser</i> där en eller ett fåtal personer begravts utanför kyrkogårdar och större begravningsplatser och <i>döingerösen</i> på västkusten (gravrösen över ilandflutna drunknade) som ibland byggts på när förbipasserande slängt dit stenar. Avser inte <i>stenkistgravar</i> eller <i>stenkammargravar</i> . Jämför lämningstyperna <i>Runristning</i> (i gravkontext) samt <i>Grav övrig</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Särskilt <i>sommargravar</i> kan vara svåra att datera och bruket av sådana har fortsatt in på 1900-talet. Berättelser och traditioner på orten kan vara avgörande för antagandet om tillkomsttid.
<i>Bengömma</i>	Bendeposition med oftast märkekluvna ben i skyddat utrymme, vanligen i skrevor eller mellan stenar.	Bengömmor är främst kända i det samiska kulturlandskapet.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Kronologiskt, rumsligt och funktionellt samband med annan fornlämning, t.ex. ett viste kan vara avgörande för den antikvariska bedömningen.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Bergshistorisk lämning övrig</i>	Lämningar knutna till bergshantering som inte kan inordnas under andra lämningstyper	Avser gråbergsvarp, hjulgravar, kolupplag, malmupplag, platser för vaskning, bokningsverk och skrädnings- och anrikningsanläggningar. Avser även vissa lämningar (hjulgravar, kolupplag, malmupplag) i de fall dessa inte kan knytas till specifik verksamhet.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Kronologiskt, rumsligt och funktionellt samband med annan fornlämning, t.ex ett gruvområde kan vara avgörande för den antikvariska bedömningen
<i>Bildristning</i>	Ristade, huggna, knackade eller slipade bilder av järnålderskaraktär eller medeltida karaktär.	Avser bilder i fast håll, på rest sten eller block som <i>bildstenar</i> och runristade <i>bildstenar</i> . Tidigmedeltida gravhällar med bilder samt s.k. <i>eskilstunakistor</i> registreras under lämningstypen <i>Runristning</i> (I gravkontext). Jämför även lämningstyperna <i>Hällristning</i> , <i>Ristning</i> , <i>medeltid/historisk tid</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Björngrav</i>	Begravningsplats för björnben	Hela och/eller märkeklivna björnben	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Blästbrukslämning</i>	Lämning efter blästbruk (lågteknisk järnframställning).	Avser lämningar efter olika moment i järnframställningen, som <i>Blästerugn</i> , <i>Fällsten</i> , <i>Malmupplag</i> , <i>Rostningsplats</i> och <i>Slagg/Slaggvarp</i> . Jämför lämningstyperna <i>Bergshistorisk lämning övrig</i> och <i>Smideslämning</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Blästplats</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med minst två lämningar efter järnframställning.	För att termen blästplats ska få användas måste blästbrukslämning ingå i området. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter (i undantagsfall mera om ett funktionellt och kronologiskt samband finns mellan lämningarna). <i>Ingående lämningstyper:</i> Bergshistorisk lämning övrig, Blästbrukslämning, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Kolningsanläggning, Smideslämning, Övrig	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Boplats</i>	Plats där människor under förhistorisk tid vistats och där föremål, råämnen för bearbetning, byggnadslämningar, byggmaterial och/eller avfall lämnats kvar på marken.	Kan ha ingående lämningstyper som <i>Blästbrukslämningar</i> , <i>Boplatsgropar</i> , <i>Boplatslämningar övrig</i> , <i>Boplatsvallar</i> , <i>Brunnar/kalkällor</i> , <i>Brytningsytor</i> , <i>Husgrunder förhistorisk/medeltida</i> , <i>Hågnader</i> , <i>Hårdar</i> , <i>Kokgropar</i> , <i>Smideslämningar</i> , <i>Stenröjda ytor</i> , <i>Stalotomter</i> , <i>Skärvstenshögar</i> , <i>Terrasseringsar</i> och <i>Tomtningar</i> . Ibland bildas tjocka lager, med inblandning av sot och kol. För dessa lämningar används även egenskapsvärdet <i>kulturlager</i> . Jämför lämningstypen <i>Fyndplats</i> . De ingående lämningarna ska ha bedömts höra samman kronologiskt och funktionellt. Avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850. OBS! Lämningstypen <i>Boplats</i> kan, till skillnad från alla andra lämningstyper, både ha ingående lämningstyper och egenskapsvärden.
<i>Boplatsgrop</i>	Nedgrävning i marken. Det uppgrävda materialet återfinns vanligen som en vall kring gropen.	En del gropar i klapper i maritim miljö har använts för framställning av sillolja/tran. Sådana gropar ingår i lämningstypen Kemisk industri (Sillsalteri/trankokeri). Jämför <i>Boplatsvall</i> , <i>Fångstgrop</i> ,	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Boplatslämning övrig</i>	Avser enstaka förhistoriska boplatslämningar som inte kan föras till andra lämningstyper.	Avser exempelvis enstaka stolphål som inte ingår i andra lämningstyper, t.ex. husgrund eller förvaringsanläggning.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Boplatsvall</i>	Vall som helt eller delvis omger eller avgränsar en oftast försänkt yta.	Avser vallformiga anläggningar som kan ha varit bostads-hus, förvaringsanläggningar m.m. Skärvsten och annat boplatsmaterial kan förekomma främst i vallen men även i bottenplanet. I arkeologisk litteratur förekommer olika beteckningar, t.ex. skärvstensvallar, hyddbottnar och hyddgrunder. Jämför lämningstyperna <i>Boplatsgrop</i> och <i>Kokgrop</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Borg</i>	Område avgränsat av olika kombinationer av murar, jordvallar, vallgravar, och/eller palissader samt innanför eller i anslutning till avgränsningarna, torn- och/eller husgrunder m.m.	Avser försvarsanläggningar som dateras till medeltid och 1500-tal (jämför lämningstypen <i>Fästning/skans</i>). Finns vanligen på näs, uddar, halvöar eller öar och omges på någon sida av vatten. Avser även kastaler och lämningar efter befästa gårdar, där försvarselementen sannolikt har utgjorts av murar/vallar och/eller vallgrav och eventuellt ett torn.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Bro</i>	Byggnadsverk som leder väg, järnväg, kanal eller vattenledning etc. över ett hinder, såsom korsande väg, järnväg, vattendrag eller ravin.	Avser äldre stenvälvbroar, större och äldre träbroar samt viadukter och akvedukter. Avser inte kavelbroar då dessa ingår i lämningstypen <i>Färdväg</i> , eller broar som är byggnadsminnen.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Stenvälvbroar som kan antas vara äldre än 1850 och uppfyller lagens rekvisit kan bedömas som fornlämning. För att rekvisitet "varaktigt övergiven" ska anses vara uppfyllt får inte bron användas alls, inte heller för gångtrafik. Övriga typer av broar bedöms inte som övrig kulturhistorisk lämning.
<i>Brott/täkt</i>	Fyndighet av råvara som utnyttjats för utvinning eller insamling.	Avser såväl förhistoriska täkter och stenbrott som historiska och anläggningar och konstruktioner, t.ex. torkställningar för torv. Jämför lämningstyperna <i>Brytningsyta</i> , <i>Flintgruva</i> och <i>Gruvhål</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Lämning efter brott/täkt kan bedömas som fornlämning om man kan anta att lämningen tillkommit före 1850, men brottet eller täkten bör då visa på spår efter äldre tiders bruk, t.ex. genom tillmakningsspår. Många brott och täkter har fortsatt att brukas in i sen tid och äldre spår kan ha utplånats. Dessa brott och täkter bedöms då som övrig kulturhistorisk lämning. Kvarnstensbrott och täljstensbrott m.m. med kvarsittande ämnen till kvarnstenar och kärl etc. bör bedömas som fornlämning om de kan antas ha tillkommit före 1850. Sentida sand- och grustäkter registreras inte i FMIS.
<i>Brunn/kalkkälla</i>	Grävt hål i marken för åtkomst till färskvatten eller ställe där grundvatten naturligt tränger fram ur jorden.	Kalkkälla avser främst sådana som nyttjats vid viste, boplats eller bebyggelse. Avser inte kalkkällor med tradition om källkult (jfr Källa med tradition).	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Lämning efter brunn/kalkkälla kan bedömas som fornlämning om lämningen kan antas ha tillkommit före 1850. För att bedömas som fornlämning bör ett funktionellt och kronologiskt samband finnas med annan fornlämning alternativt en säker datering till före 1850, förutsatt att lagens rekvisit är uppfyllda. (Brunnar ingår dock oftast i en tomt och då utan "egen" registrering.) Kalkkällor bedöms vanligen inte som fornlämning, samband med t.ex. ett viste, kan dock vara avgörande för bedömning av ålder och antikvarisk status.
<i>Brytningsyta</i>	Spår efter ytlig brytning av bergart eller mineral för tillverkning av redskap m.m. under förhistorisk tid.	Avser inte mer omfattande brytning av flinta. Sådana lämningar förs till lämningstypen <i>Flintgruva</i> . Jämför även lämningstypen <i>Brott/täkt</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Bytomt/gårdstomt</i>	Lämningar efter skattlagd eller mantalssatt bebyggelseenhet	Indikeras av kulturlager, husgrunder eller andra lämningar. Avser även lämningar efter nybyggen, kolonat och kronolägenheter som skattlagts. Jämför lämningstyperna <i>Fäbod</i> , <i>Husgrund från historisk tid</i> och <i>Lägenhetsbebyggelse</i> .	Fornlämning: Varaktigt övergiven bytomt eller gårdstomt som har ingått som ett led i en primär, agrar kolonisations- och uppodlingsprocess. Övrig kulturhistorisk lämning: Tomt som tillkommit eller flyttats ut från en bytomt i samband med eller efter laga skifte. Bebyggd bytomt eller gårdstomt.	Bedömningen av huruvida tomten är övergiven eller ej kan variera beroende på om bebyggelsen har utgjorts av <i>ensamgård</i> , <i>reglerad by</i> , <i>agglomererad by</i> eller s.k. <i>spridd bybildning</i> . Består den övergivna tomten av en <i>ensamgård</i> bör den bedömas som fornlämning. För en <i>reglerad by</i> , där gårdstomterna ligger intill varandra på en gemensam sammanhållen bytomt, måste hela den sammanhållna bytomten vara övergiven för att de enskilda tomterna ska kunna bedömas som fornlämning. En <i>agglomererad</i> bybebyggelse innebär att vissa gårdar ligger intill varandra medan andra ligger spridda inom den forna inägomarken utan direkt kontakt med övriga gårdar. För de tomter som ligger intill varandra gäller att samtliga måste vara övergivna för att de ska kunna bedömas som fornlämningar. Övriga gårdstomter som ligger spridda bedöms som övergivna oavsett om de andra tomterna är övergivna eller ej. En by med <i>spridd</i> bebyggelse innebär att samtliga gårdstomter ligger utspridda utan direktkontakt med någon av de andra tomterna. I dessa fall bedöms en övergiven gårdstomt som fornlämning oavsett om de andra är övergivna eller ej.
<i>Båtlänning</i>	Stenröjd uppdragningsplats för båt, på långsidorna oftast begränsad av stenrader eller stenvallar.	Ibland kan båtlänningen utgöras av en urgrävning i stranden. Avser även s.k. naust, lämningar efter förhistoriska båthus. De är oftast större än båtlänningarna och har legat på land.	Fornlämning	Bedöms inte som fornlämning om båtlänningen kan antas vara tillkommen 1850 eller senare. Uppgrundning genom landhöjning kan vara avgörande för bedömning av tillkomsttid. I de fall landhöjning inte är relevant kan samband med andra forn- eller kulturlämningar vara avgörande. Båtlänningar har ofta samband med fiskelägen.
<i>Dammvall</i>	Vall uppförd i avsikt att kunna ansamla eller magasinera vatten i en grävd damm eller naturlig sänka.	Avser vallar uppförda i samband med t.ex. metallframställningsplatser, kvarnlämningar eller annan industriell verksamhet men även för flottning och till översilningsmarker.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Dammvall kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. För att bedömas som fornlämning bör ett funktionellt och kronologiskt samband finnas med annan fornlämning eller annan verksamhet med anknytning till dammvallen som tillkommit före 1850, alternativt en säker datering av tillkomsttid till före 1850 förutsatt att lagens rekvisit är uppfyllda.
<i>Depåfynd</i>	Fyndplats för ett eller flera föremål som kan antas ha medvetet lagts ned på platsen.	Gäller inte sentida fynd. Jämför lämningstyperna <i>Fyndsamling</i> och <i>Fyndplats</i> .	<i>Platsen för ett depåfynd bedöms (och registreras i FMIS) som Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Depåfynd kan inte bedömas som fornlämning utan regleras enligt 2 kap. 3-5 §§ KML.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Dike/ränna</i>	Grävd ränna eller dike.	Avser t.ex. grävda rännor för vatten till eller ifrån en kraftstation, samt diken för torrläggning eller bevattning. Avser även mer omfattande bevattningskanaler.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Diken för bevattning och dränering kan inte generellt sägas vara äldre tiders bruk och bedöms därför inte som fornlämning. Rännor för kraftutvinning bedöms som fornlämning i de fall ett kronologiskt och funktionellt samband med annan fornlämning finns, t.ex. en hytta. Kanaler för bevattning av översilningsångar bedöms som fornlämning om de kan antas vara tillkomna före 1850 och är varaktigt övergivna.
<i>Drag</i>	Transportsträcka på land mellan två farbara vatten, över vilken båtar har dragits eller burits förbi forsar eller andra hinder.	Ett drag kan synas som t.ex. en hålvägsliknande ränna med infodringar i sten eller trä.	<i>Fornlämning</i>	Drag som kan antas vara tillkommet 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning.
<i>Fartygs-/båtlämning</i>	Farkost som förolyckats, övergivits eller sänkts.	Avser alla farkoster (även stockbåtar), oavsett storlek, som kan användas för transporter på vatten.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Bedöms som fornlämning om fartygs-/båtlämningen förlit före 1850. För att bedömas som fornlämning måste lämning och position säkerställas, dvs. det måste vara säkerställt att en lämning finns på platsen och positionen måste vara angiven med rimlig felmarginal.
<i>Fiskeläge</i> Sammansatt lämningstyp	Plats som utgjort bas för fiske, med lämningar efter anläggningar för båtar, fiskberedning m.m., ofta även husgrunder efter bostadshus och förråd.	För att termen Fiskeläge ska få användas måste Husgrund, historisk tid, Tomtning eller Gistgård ingå i området. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Båtlämning, Förtöjningsanordning, Gistgård, Hamnanläggning, Husgrund förhistorisk/medeltida, Husgrund historisk tid, Hägnad, Labyrinth, Ristning, medeltid/historisk tid, Stenugn, Tomtning.	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter fiskeläge bedöms inte som fornlämning om fiskeläget kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Se även antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
<i>Flatmarksgrav</i>	Förhistorisk grav utan idag synlig markering ovan jord.	Jämför lämningstypen <i>Begravningsplats enstaka (Jordgrav)</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Flintgruva</i>	Plats för brytning av flinta under förhistorisk tid.	Flintgruvorna har i regel inga synliga spår ovan mark utan påträffas vid markarbeten, t.ex. arkeologiska undersökningar. Jämför lämningstyperna <i>Brytningsyta</i> och <i>Brott/täkt</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Flottningsanläggning</i>	Lämningar och spår efter timmerflottning i vattendrag och på land.	Avser rännor, stenkistor, strandskoningar, vattenledare och andra anläggningar som skapats för flottning.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Lämning efter flottningsanläggning bedöms som fornlämning om anläggningen kan antas ha tillkommit före 1850.
<i>Fornborg</i>	Befäst anläggning från förhistorisk tid och tidig medeltid.	Avser en terränganpassad sten- eller jordvall jämte naturliga avspärningar, vilka helt avgränsar ett område. Jämför lämningstypen <i>Vallanläggning</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Fornlämningsliknande bildning</i>	Naturbildning med fornlämningsliknande utseende.	Bildningar formade av naturen.	<i>Ej kulturhistorisk lämning.</i>	
<i>Fornlämningsliknande lämning</i>	Lämning med fornlämningsliknande utseende.	Lämningar efter människors verksamhet.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Fossil åker</i>	Varaktigt övergiven åkermark, formad genom äldre tiders brukningsmetoder.	<p>Med "fossil" avses en i terrängen synlig övergiven fas i odlingslandskapets framväxt. Åkermarken kan begränsas av t.ex. hak, terrasskanter eller diken. En svedja är ett specialfall av fossil åker i och med att inga (tydliga) former uppstår.</p> <p>Omfattar även åkermark som fortfarande används om spåren efter äldre tiders bruk är mycket tydliga.</p> <p>Enstaka röjningsrösen är av lämningstypen <i>Röjningsröse</i>.</p>	<p>Fornlämning:</p> <p>Bandformig åker där åkerytan har en plan eller svagt konkav profil och är avgränsad av terrasskanter, stensträngar eller vallar.</p> <p>Ryggade åkrar (bandparceller).</p> <p>Blockformig åker där åkerytan har plan eller konkav profil och är avgränsad av terrasskanter, stensträngar eller vallar.</p> <p>Blockformig åker (blockparcell) där åkerytan har plan profil och avgränsas av terrasskanter där åkern är av äldre slag som t.ex. åker på ett ödesböle eller parcell av bronsålderstyp.</p> <p>Oregelbunden åker där åkerytan har plan eller konkav profil och är avgränsad av terrasskanter, stensträngar eller vallar.</p> <p>Röjningsröseområden av hackerörstyp och de som bedöms som medeltida.</p> <p>Övrig kulturhistorisk lämning:</p> <p>Bandformig åkeryta (bandparcell) med regelbundet välvd profil. (Kan utgöra fornlämning, måste bedömas för sig.)</p> <p>Bandformig åkeryta (bandparcell) med oregelbundet välvd profil.</p> <p>Bandformig åkeryta (bandparcell), plan och avgränsad av diken eller slutfåror.</p> <p>Oregelbunden åkeryta med plan profil, avgränsad av diken, stenmurar eller slutfåror.</p> <p>Svedja</p>	<p>Plöjda åkrar: Åkrar som brukats med plog är ofta måttligt steniga och framträder genom synliga slutfåror eller plogskår i sluttningar. Troligen har plojen använts på mer lättbrukade marker ända från vikingatid till nutid. Dragdjur användes på vissa håll ända fram till mitten av 1900-talet, för att sedan ersättas med traktor.</p> <p>I takt med effektivisering och ökad mekanisering alltsedan storskiftet har plöjda åkrar ofta rätats ut, varvid större eller mindre åkerlikar övergetts för att sen övergå i skog eller hagmark. Bortrationaliserade åkerpartier av denna typ bedöms vanligen inte som fornlämning även om de kronologiskt kan gå tillbaka till tiden för storskifte.</p> <p>Fossil åker som tillkommit i samband med eller efter laga skifte bedöms som övrig kulturhistorisk lämning.</p> <p>För ytterligare upplysningar kring bedömning av fossil åker hänvisas till:</p> <p>Gren, L. 1997. <i>Fossil åkermark</i>. Fornlämningar i Sverige 1. Riksantikvarieämbetet.</p>

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Fyndplats</i>	Fyndplats för enstaka eller fåtal föremål/artefakter från förhistorisk tid, medeltid eller äldre historisk tid.	Avser plats för fynd som man kan anta inte medvetet deponerats på platsen och/eller där det påträffats för få fynd för att området ska kunna bedömas som boplats. Avser inte sentida fynd. Platsen bör kunna bestämmas till gård eller by. Jämför <i>lämningsstyperna Boplats, Depåfynd</i> och <i>Fyndsamling</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Fyndplats kan aldrig bedömas som fornlämning.
<i>Fyndsamling</i>	Föremål/artefakter från förhistorisk eller historisk tid.	Avser ett eller flera föremål utan tillräckliga uppgifter om fyndplats. Jämför lämningsstyperna <i>Fyndplats</i> och <i>Depåfynd</i> . Avser samlingar hos privatpersoner såväl som samlingar på hembygdsgrändar.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Fyndsamling kan aldrig bedömas som fornlämning.
<i>Fyr</i>	Lämning efter anordning för att vägleda sjöfarten genom att markera t.ex. inlopp och skärgårdsleder med olika ljuskällor eller andra signaler.	Avser inte fyrar som är byggnadsminnen.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	<i>Kan bedömas som fornlämning som den kan antas ha tillkommit före 1850.</i>
<i>Fångstanläggning övrig</i>	Lämning efter anläggning för fångst av djur och insamling av ägg.	Avser fångstanläggningar som inte ingår i andra lämningsstyper. Jämför lämningsstyperna <i>Fångstgrop</i> och <i>Fångstgård</i> . Fasta fisken (fasta fiskeanläggningar) är i de flesta fall en anläggning byggd som en spärr med ledarmer, som leder fisken in i "fångstsäckar" eller fasta "fångstrum". Fågelfångstanläggning avser lämningar efter fångst av skogsfågel.	Fornlämning: Fast fiske Fågelfångstanläggning Övrig kulturhistorisk lämning: Giller, anläggning för självsjukt, snarstig, flak, tana, anläggning för äggtäkt, äldre notvarp eller andra platser som utifrån skriftligt källmaterial eller muntlig tradition utpekats som plats för återkommande fiske.	Lämning efter fångstanläggning kan bedömas som fornlämning om det kan antas att anläggningen tillkommit före 1850..
<i>Fångstgrop</i>	Grävd fallgrop för fångst av varg, älg och ren samt, i undantagsfall, för räv och björn.	Jämför lämningsstyperna <i>Boplatsgrop, Fångstanläggning övrig</i> och <i>Kokgrop</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare
<i>Fångstgropssystem</i> Sammansatt lämningsstyp	Lokal med minst fem fångstgropar där det av terrängförhållanden framgår att groparna bildar en funktionell enhet.	I ett fångstgropssystem kan det inbördes avståndet mellan groparna överstiga 50 meter om det av topografin och sammanhanget framgår att groparna hör ihop. <i>Ingående lämningsstyp: Fångstgrop</i>	<i>Fornlämning</i>	Fångstgropssystem bedöms inte som fornlämning om det kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Gropfångst förbjöds i lag 1864. Endast ett fåtal fångstgropar torde vara tillkomna 1850 eller senare.
<i>Fångstgård</i>	Sluten anläggning, dvs. en inhägnad gård, för fångst av vilda djur.	Vanligen för fångst av varg. Uttrycket "älggård" förekommer på vissa håll i landet, men då avses i allmänhet fångstgropssystem, som förs till annan lämningsstyp. Jämför lämningsstypen <i>Fångstanläggning övrig</i> .	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter fångstgård bedöms inte som fornlämning om den kan antas vara tillkommen 1850 eller senare. Fångstgårdar för räv och ev. andra djur kan ofta dateras till 1850 eller senare och bör därmed bedömas som Övrig kulturhistorisk lämning.
<i>Fäbod</i>	Lämning efter utmarksbebyggelse till gård eller by avsedd för säsongvis utnyttjande av sommarbete och ibland även för odling.	Lämningar efter en fäbod kan bestå av husgrunder inklusive en öppen yta (en fäbodvall), som i vissa fall har varit ett inhägnat område. Även övergivna åkrar, röjningsrösen och stenröjda ytor kan ingå eller ansluta till fäboden. Jämför lämningsstyperna <i>Bytomt/gårdstomt</i> och <i>Husgrund, historisk tid</i> .	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter fäbod bedöms inte som fornlämning om fäboden kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. För att rekvisitet varaktigt övergiven ska anses vara uppfyllt bör inte några stående byggnader finnas kvar på fäboden. Fäbodar där husen står kvar men har övergått i annan användning (jaktstugor, fritidshus m.m.) bör alltså inte bedömas som fornlämning oavsett tillkomsttid.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Färdväg</i>	Äldre stig, väg och järnväg.	Avser t.ex. pilgrimsvägar, kyrkvägar och fäbodvägar/-stigar (buvägar) men även halvvägar, kavelbroar och markerade leder samt äldre vägbankar och banvallar. Jämför lämningsstypen <i>Bro</i> . Avser inte brukningsväg/markväg, inte heller färdvägar till sjöss.	Fornlämning: <i>Hålväg</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Järnväg/banvall, kavelbro, markerad led, vägbank och övriga, oavsett användning.</i>	Färdvägar av ålderdomlig typ och konstruktion som har utgjort del av det allmänna vägnätet eller har fungerat som t.ex. fäbodstigar eller kvarnvägar, kan bedömas som fornlämning om de har ålderdomliga särdrag, t.ex. om det är en halv väg eller vägbank av ålderdomlig typ, dvs. en väg som har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. För att kunna bedömas som varaktigt övergiven får inte vägen användas för sitt ursprungliga syfte. För förhistoriska eller medeltida väglämningar kan sträckningen mellan bygder, förbi runstenar och gravmonument osv. vara avgörande för den antikvariska bedömningen och bedömningen av tillkomsttid. Järnvägar och banvallar bedöms aldrig som fornlämning. Sveriges första järnväg för person- och godstrafik var Frykstaban mellan Fryken och Klarälven som invigdes 1850. Det förekommer att järnvägsspår finns inom t.ex. hytt- och gruvområden som bedömts som fornlämning. Inte heller i dessa fall utgör järnvägen fornlämning.
<i>Färdvägssystem</i> Sammansatt lämningsstyp	Lokal bestående av minst två färdvägar med ett inbördes avstånd av högst 20 meter eller en färdväg med minst en förgrening. <i>Ingående lämningsstyp: Färdväg</i>		Fornlämning: <i>Hålvägssystem</i> <i>För övriga se rekommendation för ingående lämningsstyper.</i>	
<i>Fästning/skans</i>	System av bastioner, murar, jordvallar, vallgravar, byggnader etc., både permanent och tillfälligt besatta	Avser lämningar som huvudsakligen dateras till 1600-1900-tal (jfr Borg). Innefattar förutom fästningar och skansar, även fältläger och härläger. Fältläger används för en enkel vall som lagts upp av trupp, som slagit läger i krigs- eller fredstid. Även mer omfattande härläger som upprättats i krigstid återfinns i denna lämningsstyp, även om de inte förefaller ha varit befästa.	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter fästning/skans bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.
<i>Förtämningsuppgift</i>	Uppgift om förlist fartyg eller flygplan.	Säker positionsuppgift saknas.		Registreras i FMIS som Uppgift om. När uppgifter säkrats bör registreringen ändras till Fartygs-/båtlämning resp. Luftfarkost.
<i>Förtöjningsanordning</i>	Markfast sten eller anordning, på land eller i vatten, vid vilken båtar har förtöjts.	En förtöjningssten består av en obearbetad sten. Varpringar och moringar är en i fast berg, eller i ett grovt block, islagen ringbult med järnring. Jämför även lämningsstypen <i>Flottningsanläggning</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Förtöjningsanordning som tillkommit före 1850 kan bedömas som fornlämning. Samband med annan fornlämning, t.ex. en båtlämning, kan vara avgörande för den antikvariska bedömningen.
<i>Förvaringsanläggning</i>	Anordning från främst historisk tid med förvaringsfunktion.	Förekommer företrädesvis i det samiska området. Avser förvaring av livsmedel, redskap m.m. och innefattar källargropar i anslutning till visten, utrymmen mellan stenar och under block, upphängningsanordningar, njallor (stolphål för), stensatta gropar, gropar med täckhållar eller kantställda hållar i väggarna. Övriga förvaringsgropar är potatis- och rotfruktsgropar	Fornlämning: <i>Förvaringsgrop</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Övriga förvaringsanläggningar</i>	Förvaringsanläggning bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Rekommendationen för Förvaringsgrop avser främst de anläggningar för förvaring av livsmedel som förekommer inom det samiska kulturområdet. Rekommendationen för "Övrig" avser främst s.k. potatis- och rotfruktsgropar som ofta har använts in på 1900-talet. Dessa bedöms inte vara lämningar från forna tider och äldre tiders bruk och hänförs därför till kategorin Övrig kulturhistorisk lämning.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Gistgård</i>	Lämningar efter anordning för torkning av fisknät.	Lämningarna är ofta synliga som rösen eller vallar, som stöttat nu försvunna stolpar. Ibland syns fortfarande hål efter stolparna. Ibland har näten istället lagts att torka på flata klipphällar. Synliga spår efter sådana gistgårdar är spridda stenar, som hållit näten på plats.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Lämning efter gistgård som tillkommit före 1850 kan bedömas som fornlämning. Kronologiskt, rumsligt och funktionellt samband med annan fornlämning, t.ex. ett fiskeläge, kan vara avgörande för bedömning av tillkomsttid.
<i>Gjuteri</i>	Plats där gjutning av metall förekommit.	Avser gjuteriplatser av husbehovs- eller hantverkskaraktär. Spår efter gjutning kan bestå av härdrester, ugnslämningar samt degelfragment och slagg. Gjuterier i städer ingår i lämningstypen <i>Stadslager</i> .	<i>Fornlämning</i>	Gjuterilämning bedöms inte som fornlämning om gjuteriet kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Lämning som inte uppfyller rekvisiten eller har tillkommit 1850 eller senare bedöms som övrig kulturhistorisk lämning.
<i>Glasindustri</i>	Lämning efter glashytta och/eller andra spår efter glastillverkning.	Lämningarna kan bestå av husgrunder, ugnrester, glasslagg och avfallshögar.	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter glasindustri bedöms inte som fornlämning om glasindustrin kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Lämning som inte uppfyller rekvisiten eller har tillkommit 1850 eller senare bedöms som övrig kulturhistorisk lämning.
<i>Grav markerad av sten/block</i>	Förhistorisk gravanläggning markerad av en sten eller ett block.	Avser <i>Blockgrav</i> , <i>Klumpsten</i> , <i>Rest sten</i> , <i>Uppallad sten</i> ("offersten" eller "liggande höna"). Avser inte konstruktionsdetalj på grav (mittblock). Klumpstenar, resta stenar och uppallade stenar förekommer vanligen tillsammans med andra gravtyper, ofta på gravfält, och kan utgöra rester efter stenkretsar. Om detta är säkerställt, t.ex. via skriftliga källor, är lämningen en del av en stenkrets. Jämför lämningstypen <i>Stenkrets</i> ,	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Grav - uppgift om typ saknas</i>	Förhistorisk gravanläggning av okänd typ.	Används oftast byråmässigt och gäller t.ex. fall då informationen enbart hämtats från excerpter eller då små mängder av mänskligt benmaterial påträffas och gravtypen inte kan fastställas.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Grav övrig</i>	Gravanläggning eller gravplats från förhistorisk tid eller medeltid som inte kan registreras under andra gravtyper.		<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Gravfält</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med minst fem förhistoriska gravanläggningar med ett inbördes avstånd av högst 20 meter.		<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Grav- och boplatsområde</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med minst fem lämningar med ett inbördes avstånd av högst 20 meter vilka utgörs av förhistoriska gravar och lämningar av boplatsskaraktär.	Boplatslämningarna ska utgöra ett markant inslag för att termen Grav- och boplatsområde ska användas. Boplatslämningarna och gravarna ska också ha ett kronologiskt samband.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Gravhägnad</i>	Avgränsande konstruktion av jord eller sten kring förhistoriska gravar.	Gravhägnader kan utgöras av sten- och/eller jordvallar eller av resta eller lagda stenar.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Gravklot</i>	Avsiktligt formad eller utvald naturformad sten som varit centralt placerad på förhistorisk grav.	Avser endast ensamt liggande klot, dvs, flyttat, och inte ett gravklot som utgör konstruktionsdetalj i en grav. Gravklot har runt eller ovalt tvärsnitt. Det förekommer att gravklot har ornamentik och skålgropar.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Gravvård</i>	Gravmarkering från historisk tid som flyttats från ursprunglig plats och därmed förlorat sin funktion.	Jämför lämningsstypen <i>Runristning</i> (I gravkontext).	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Gravvårdar och gravstenar ingår vanligen i kyrkogårdar eller andra begravningsplatser och registreras då inte som egen lämning i FMIS. I enstaka fall kan gravvårdar och gravstenar återfinnas utanför kyrkogård och kan då bedömas utgöra fornlämning. Tidigmedeltida gravhällar och eskilstunakistor bör bedömas som fornlämning. Men bedömningarna kan variera då de kan vara sönderslagna och inmurade i kyrkväggar och liknande.
<i>Gruvhål</i>	Öppning i markytan, vilken är ett resultat av malmbrytning.	Skärpningar (mindre provbrytningar) och jordrymningar (ställe där jordmassor tagits bort) hör till denna lämningsstyp. Omfattar även gruvöppning/gång som anlagts mellan jordyta och gruva för uppföring (transport) av malm, gråberg, vatten eller personal. Facktermerna för dessa är schakt (lodrätt eller brant lutande) och stoll (vågrätt eller svagt lutande). Avser även upplagsplats för malm invid gruvan. Jämför lämningsstypen <i>Brott/täkt</i> .	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter gruva bedöms inte som fornlämning om den tillkommit 1850 eller senare. Lämningar efter gruvor och gruvområden som bedöms som fornlämningar måste vara tillkomna före 1850 och de bör utgöra lämningar efter tidig gruvhantering som kännetecknas av tillmakning eller krutsprängning, gräbergsvarp och handskrädning. Jämför med den industriella hanteringen som kännetecknas av dynamitsprängning, tryckluftsbormning, ångkraft/elektricitet, krossverk/slig och maskinell skrädning eller anrikning. För att kriteriet "varaktigt övergiven" ska anses uppfyllt får inte en bearbetningskoncession ha beviljats för gruvan (kontrolleras hos Bergsstaten, www.bergsstaten.se gå till Kartvisaren, mineralrättigheter.)
<i>Gruvområde</i> Sammansatt lämningsstyp	Lokal med minst två lämningar med anknytning till verksamhet kring gruva. Ingående lämningsstyper: Bergshistorisk lämning övrig, Dammvall, Dike/ränna, Gruvhål, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk, Uppfodringsanläggning.	Gruvhål måste ingå bland lämningarna för att termen Gruvområde ska få användas. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter.	<i>Fornlämning</i>	Se den antikvariska bedömningen för den ingående lämningsstypen Gruvhål
<i>Gränsbestämt område</i>	Fornlämningsområde enligt 2 kap. 2 § KML.			

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Gränsmärke</i>	Markering som utmärker gräns.	Avser t.ex. markeringar för gränser mellan fastigheter, byar, socknar eller länder. Gränsmärken kan bl.a. bestå av enstaka stenar med eller utan postament, av större block, av rösen med eller utan mittsten och visarstenar, av gjutjärnstavlor. Ibland kan gränsmarkeringen ha inskriptioner med t.ex. kungamonogram, länsnamn, länsvapen, ägonamn eller årtal.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Om gränsmärket kan antas vara tillkommet före 1850 och står i en gräns som inte längre är i bruk kan det bedömas som fornlämning. För att bedömas som fornlämning bör det vara ett gränsmärke av ålderdomlig typ, t.ex. ett femstenarör eller en rest håll/sten med ålderdomlig inskription eller liknande. Det kan även utgöras av ett större jordfast block eller annan naturbildning med eller utan känt namn. Om gränsmärket står i en idag aktuell gräns kan det inte bedömas vara varaktigt övergivet, jämför 1 kap. 4 § Jordabalken. Dessa gränsmärken utgör inte kulturhistoriska lämningar och ska inte generellt registreras i FMIS. Observera att de befintliga gränserna på fastighetskartan har en felmarginal, hur stor måste bedömas från fall till fall. Ett gränsmärke av ålderdomlig typ, t.ex. ett femstenarör eller ett gränsmärke med namn, kan undantagsvis registreras i FMIS även om det står i en aktuell gräns, men då med den antikvariska bedömningen Övrig kulturhistorisk lämning. En enkel kantställd håll brukar vanligen inte bedömas som fornlämning även om den står långt ifrån en gräns i bruk. Sådana hållar/stenar kan ha samband med femstenarör, alltså utgöra s.k. utliggare och visare, men är då ställda cirka 6 – 8 resp. cirka 300 meter från själva femstenaröret. Se Skogsstyrelsen http://www.skogsstyrelsen.se/Global/aga-och-bruka/Skogsbruk/%C3%84ga%20skog/H%C3%A4nsyn%20till%20milj%C3%B6n/gr%C3%A4nsm%C3%A4rken.pdf Hållar med inhuggen fyrkant och järndubbar i berg är moderna företeelser och registreras inte i FMIS.
<i>Hammare/smedja</i>	Lämning efter vattendriven anläggning (hammare) för bearbetning och utsmidning av metall (till t.ex. stångjärn) samt lämning efter storskalig smidesverksamhet.	Jämför även lämningstyperna <i>Hammarområde</i> och <i>Smideslämning</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om det kan antas att hammaren/smedjan tillkommit 1850 eller senare.
<i>Hammarområde</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med minst två lämningar med anknytning till verksamhet kring hammare.	För att termen Hammarområde ska få användas måste lämningar efter en hammare ingå i området. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Bergshistorisk lämning övrig, Damnvall, Dike/Ränna, Hammare/smedja, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk.	<i>Fornlämning</i>	Hammarområde bedöms inte som fornlämning om det antas att verksamheten tillkommit 1850 eller senare.
<i>Hamnanläggning</i>	Anläggning som använts i samband med ankring och förtöjning för att t.ex. lasta eller lossa fartyg, liksom konstruktion för att skydda de förtöjda fartygen.	Avser ensamliggande konstruktion vilken inte alltid ingår i en större hamn liksom naturligt skyddat område som använts i samband med ankring och förtöjning. Jämför lämningstyperna <i>Förtöjningsanordning</i> , <i>Varv/slip</i> och <i>Hamnområde</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Kan bedömas som fornlämning om rumsligt, funktionellt och kronologiskt samband finns med en verksamhet, t.ex. ett hamnområde, som tillkommit före 1850, men ensamliggande anläggning bedöms oftast som Övrig kulturhistorisk lämning. Uppgrundning genom landhöjning kan vara avgörande för bedömning av tillkomstid.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
Hamnområde Sammansatt lämningsstyp	Skyddat område med olika konstruktioner där fartyg och båtar har ankrat och förtöjt för t.ex. lastning och lossning och för att invänta lämplig väderlek.	Hamnanläggning måste ingå i området för att termen Hamnområde ska få användas. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningsstyper:</i> Ballastplats, Förtöjningsanordning, Hamnanläggning, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk tid.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hamnområde kan bedömas som fornlämning om hamnen kan antas ha tillkommit före 1850. Hamnområde som på grund av strandförskjutning är beläget ovanför nuvarande strandlinje bör ha tillkommit före 1850 och bedöms som fornlämning, men även hamnområden med kulturlager eller konstruktioner under vatten kan bedömas som fornlämning under förutsättning att de tillkommit före 1850. Se även antikvarisk bedömning för ingående lämningsstyper.
Hornsamling	Deposition av horn.	Företrädesvis horn från renar.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Kan bedömas som fornlämning om tillkommen före 1850. Rumsligt och funktionellt samband med annan fornlämning, t.ex. ett viste eller en kätatomt, kan vara avgörande för den antikvariska bedömningen.
Husgrund, förhistorisk/medeltida	Lämning efter förhistoriskt eller medeltida hus.	Avser Grophus, Husgrund med vallformig begränsning, Husgrundsterrass, Husplatå, Stenhus, Stophus, Syllandshus och Övrig. Jämför lämningsstyperna <i>Bytomt/gårdstomt, Fäbod, Husgrund, historisk tid, Lägenhetsbebyggelse, Tomtning och Terrassering.</i>	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Husgrund, historisk tid	Lämning eller ruin efter enstaka byggnad från historisk tid.	Avser bebyggelselämningar efter olika verksamheter, och som inte kan föras till andra lämningsstyper. Avser t.ex. ängslador, uthus, sommarladugårdar, kolarkojar, rester efter byggnader på fiskelägen och stugor på övergivna visten. Jämför även lämningsstyperna <i>Bytomt/gårdstomt, Fäbod och Husgrund, förhistorisk/medeltida.</i>	Övrig kulturhistorisk lämning.	Kan bedömas som fornlämning om det kan antas att verksamheten tillkommit före 1850. Men för att en husgrund ska kunna anses vara en lämning från forna tider som tillkommit genom äldre tiders bruk ska lämningen representera ett bruk eller en verksamhet som inte förekommer idag. Ett funktionellt, rumsligt och kronologiskt samband med annan fornlämning kan vara avgörande för bedömning av tillkomsttid och om rekvisiten är uppfyllda.
Hyttlämning	Lämning efter framställning av metaller.	Avser lämningar efter olika moment av metallframställningen, som <i>Färskningsplats/-hård, Hytta/ugn, Kolupplag, Malmupplag, Rostningsplats, Slagg/Slaggvarp</i> och Övrig.	Fornlämning	Hyttlämning bedöms inte som fornlämning om det antas att verksamheten tillkommit 1850 eller senare.
Hyttområde Sammansatt lämningsstyp	Lokal med minst två lämningar med anknytning till verksamhet kring ugn för framställning av metall ur bergmalm.	För att termen Hyttområde ska få användas måste lämningar efter en hytta ingå i området. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningsstyper:</i> Bergshistorisk lämning övrig, Damnvall, Dike/Ränna, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk, Hyttlämning.	Fornlämning	Hyttområde bedöms inte som fornlämning om verksamheten kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.
Hytt- och hammarområde Sammansatt lämningsstyp	Lokal med minst två lämningar med anknytning till verksamhet kring hammare och ugn för framställning av metall ur bergmalm.	För att termen Hytt- och hammarområde ska få användas måste lämningar efter en hytta och en hammare ingå. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningsstyper:</i> Bergshistorisk lämning övrig, Damnvall, Dike/Ränna, Hammare/smedja, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk, Hyttlämning.	Fornlämning	Hytt- och hammarområde bedöms inte som fornlämning om verksamheten kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Hägnad</i>	Anordning för att hägna in och avskilja ett område eller för att binda samman det med andra.	Avser hägnader med praktisk eller symbolisk funktion såväl som en kombination av dessa. Den praktiska funktionen kan avse att stänga inne/ute djur (att hindra eller styra deras tillträde till olika marktyper) medan det symboliska syftet kan ha avsett att separera eller binda samman olika landskapsrum. Avser hägnader från förhistorisk tid och historisk tid. Avser inte avgränsningar i anslutning till gravar som ingår i lämningstypen <i>Gravhägnad</i> . Jämför också lämningstypen <i>Rengårda</i> .	Fornlämning: <i>Stensträng</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Hägnadsvall, Stenmur, Fägata och Övrig</i>	<u>Stensträngar</u> uppfyller vanligen rekvisiten i KML och bedöms generellt som fornlämning. <u>Stenmurar</u> har brukats in i sen tid och anses inte generellt uppfylla rekvisitet äldre tiders bruk och bör därför hänföras till kategorin Övrig kulturhistorisk lämning. (Stenmurar registreras restriktivt i FMIS.) Även <u>hägnadsvallar</u> har brukats åtminstone under 1800-talet på olika håll i landet och bör bedömas som Övrig kulturhistorisk lämning. Kontexten kan vara avgörande för antagandet om tillkomsttid. Om ett funktionellt, rumsligt och kronologiskt samband finns med annan fornlämning, vanligen fossil åkermark, bedöms även hägnadsvallar som fornlämning. Hägnadsvallar och stenmurar, belägna i nuvarande socken- eller fastighetsgräns eller annan fungerande gräns, anses inte varaktigt övergivna och bedöms som Övrig kulturhistorisk lämning. Fägator kan bedömas som fornlämning om samband med annan fornlämning finns, t.ex. en fossil åker eller bytomt/gårdstomt. Fägator i öppen och brukad jordbruksmark bedöms inte som varaktigt övergivna och registreras inte i FMIS. Ollonsvinsfällor har använts fram till mitten av 1800-talet och bör bedömas som fornlämning om de kan antas vara tillkomna före 1850.
<i>Hägnadssystem</i> Sammansatt lämningstyp	: Lokal med minst två hägnader med ett inbördes avstånd av mindre än 20 meter eller en hägnad med minst en förgrening.	Termen används för områden där hägnader är den dominerande lämningstypen men inom dessa system förekommer ibland även t.ex. lämningar efter fossil åker. <i>Ingående lämningstyper:</i> Hägnad, Fossil åker, Rönjningsröse	<i>Stensträngssystem bedöms generellt som fornlämning. För övriga typer av hägnadssystem är rekommendationen Övrig kulturhistorisk lämning, men särskilt för hägnadsvallar kan kontexten vara avgörande för bedömning som fornlämning. Hägnadsvall inom fossil åker bedöms generellt som fornlämning.</i>	Se antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
<i>Hällbild</i>	Ristade, huggna, knackade, slipade eller målade figurer och linjer samt färgfält.	Avser Hällmålningar och hällristningar samt svärdslipningsstenar och -hällar. Jämför lämningstyperna <i>Bildristning Ristning, medeltid/historisk tid</i> och <i>Runristning</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Hällmålning</i> Sammansatt lämningstyp	Yta, på fast berg eller block, med en eller flera målade figurer eller färgfält.	Avser förhistoriska hällmålningar. OBS! Den sammansatta lämningstypen Hällmålning ska alltid användas, oavsett antal målningar, dvs, även för FMI-enheter bestående av ett enstaka färgfält eller en enstaka djurfigur. <i>Ingående lämningstyp:</i> Hällbild	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit före 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
Hällristning Sammansatt lämningstyp	Yta, på fast berg eller block, med en eller flera ristade, huggna, knackade eller slipade figurer eller obestämbara figurer och linjer.	Avser förhistoriska hällristningar. Jfr Bildristning, Ristning, medeltid/historisk tid, Runristning. OBS! Den sammansatta lämningstypen Hällristning ska alltid användas, oavsett antal ristningar, dvs. även för FMI-enheter bestående av en enstaka skålgrop eller en cirkelfigur. <i>Ingående lämningstyp: Hällbild</i>	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit före 1850.
Härd	Avgränsad eldplats.	Härdarna har anlagts utomhus eller inne i en kåta, hydda eller hus. Innefattar även s.k. rökhärdar. Härd med härdarmar ingår i lämningstypen <i>Kåta</i> .	Fornlämning: <i>Grophärd, Härd med stenskoning, Skärvestenspackning (utan stenskoning) och Övrig</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Eldpall/härdpall</i>	<u>Eldpallar/härdpallar</u> bedöms vanligen som sentida, dvs. tillkomna 1850 eller senare. Om samband kan påvisas med en verksamhet som startat innan 1850, t.ex. ett fiskeläge, äldre gårdar eller boplatser, bedöms eldpallen/härdpallen som fornlämning. <u>Grophärdar</u> återfinns oftast vid arkeologisk undersökning och bedöms då som fornlämning. <u>Härdar med (och utan) stenskoning</u> bedöms vanligen som fornlämning, dock inte om de har lösa, ytligt liggande stenar, kol i markytan eller är cirkelrunda. Härdar som utgörs av en <u>skärvestenspackning</u> utan stenskoning förekommer vanligen på förhistoriska boplatser och bedöms som fornlämning. Även härdar bestående av två <u>parallella stenrader</u> bedöms som fornlämning.
Hög	Förhistorisk gravanläggning med markerat välvd profil och övertorvad yta som till större delen är uppbyggd av sand eller jord.	Jämför lämningstypen <i>Röse</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Industri övrig	Lämning efter mindre tillverknings- och produktionsanläggning.	Omfattar olika husgrunder, avfallshögar, gropar, bryggor och ugnsröster m.m. Avser lämningar som inte omfattas av andra lämningstyper, t.ex. <i>Kemisk industri, Livsmedelsindustri, Stenindustri, Textilindustri</i> . Jämför även lämningstyperna <i>Dammvall, Dike/ränna, Glasindustri, Kalkugn, Kolningsanläggning, Kraftindustri, Pappersindustri, Tegelindustri</i> och <i>Träindustri</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Lämning efter <i>industri övrig</i> kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. För att rekvisitet äldre tiders bruk ska vara uppfyllt måste lämningen representera en typ av tillverkning eller produktion som inte förekommer idag.
Järnåldersdös	Förhistorisk gravanläggning av mindre storlek (jfr Stenkammargrav), bestående av resta hällar eller block som bildar ett rum.	Vanligen bestående av tre hällar med en sida öppen. Takhäll kan förekomma. Förekommer huvudsakligen i Sydsverige (Götaland).	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Kalkugn	Ugnslämning efter kalkbränning	Vanligen rest efter t.ex. uppmurad ugnspipa eller fältugn. Ibland förekommer slagghögar intill ugnsröster. Kalkbrott ingår i lämningstypen <i>Brott/täkt</i> .	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter kalkugn bedöms inte som fornlämning om den tillkommit 1850 eller senare. De gotländska kalkugnarna kan oftast dateras från medeltid till 1600- och 1700-tal och bedöms generellt som fornlämningar. Större kalkugnar/kalkindustrier, t.ex. de belägna på eller invid plåtåbergen i Västergötland, som använts in i sen tid, bör det vara möjligt att datera till före eller efter 1850. Små kalkugnslämningar, s.k. fältugnar, kan vara tillkomna 1850 eller senare.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Kanal</i>	Lämning efter anlagd farled.	Avser konstgjorda farleder som grävts mellan naturliga vattenvägar eller förbi svåra vattenpassager. Jämför lämningstypen <i>Dike/ränna</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den tillkommit 1850 eller senare.
<i>Kanalmärke</i>	Avståndsmarkering utmed anlagd farled.	Kanalmärken består av en rest sten med en avståndsangivelse inhuggen.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den tillkommit 1850 eller senare.
<i>Kemisk industri</i>	Lämning efter anläggning som använts för framställning av kemiska produkter.	Trankokerilämningar registreras under Livsmedelsindustri eftersom sillsalterier och trankokerier ofta varit samlade på en plats och det kan vara svårt att särskilja spåren efter de olika momenten i hanteringen av sillen. Från senare delen av 1800-talet och första delen av 1900-talet finns exempel på omfattande järnframställning i s.k. tjärfabriker. Lämningarna kan t.ex. bestå av husgrunder, ugnsröster, stubbupplag och järnvägsräls.	Fornlämning: <i>Alunbruk, Pottasketillverkning och Salpetersjuderi</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Beckgryta, Benstamp, Krutstamp, Tjärdal/tjärgrop, Tjärfabrik, Tjärhäll/tjärsten, Tjärmila, Tjärmyrmila, Tjärränna, Tjärugn och Övrig</i>	Både pottasketillverkning och salpetersjuderi är ålderdomliga verksamheter som pågått fram till mitten av 1800-talet. Flertalet alunbruk har tillkommit på 1600- och 1700-talen. Övriga egenskapstyper kan bedömas som fornlämning om de kan antas ha tillkommit före 1850. Då bör belägg för antagandet om tillkomsttiden finnas.
<i>Kloster</i>	En eller flera lämningar eller ruiner efter bl.a. klosterkyrka, bostads- eller ekonomibyggnader, dammar m.m.	Ett kloster utgörs av en eller flera byggnader för en från omvärlden avskild religiös gemenskap för munkar eller nunnor under medeltiden.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Kokgrop</i>	Grop med tät stenpackning av företrädesvis skörbränd sten.	Jämför lämningstyperna <i>Boplatsgrop, Boplatsvall och Fångstgrop</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Kolningsanläggning</i>	Lämning efter framställning av träkol.	Avser lämning efter framställning av träkol i grävd grop (kolningsgrop), i kolmilor (resmila och liggmila) och i ugnar för industriell kolning av trä. Lämning efter <i>kolarkoja</i> ingår i lämningstypen <i>Husgrund, historisk tid (kolning)</i> .	Fornlämning: <i>Kolningsgrop</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Kolbotten liggmila, Kolbotten resmila, Kolbotten obestämd, Kolugn och Övrig</i>	Kolningsanläggning kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. Då bör belägg för antagandet om tillkomsttiden finnas. Kolning i resmila och i liggmila har förekommit in på 1900-talet i landet.
<i>Kompassros/väderstreckspil</i>	Ristad figur eller lagda stenrader, som anger väderstreck.	Väderstreckspil är ofta av enklare utförande och utgör oftast norrpil av i rad lagda stenar.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om den tillkommit 1850 eller senare.
<i>Kraftindustri</i>	Lämning efter anläggning för omvandling av primäre energi till elektricitet.		<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Uppfyller aldrig rekvisiten äldre tiders bruk och kan därför aldrig bedömas som fornlämning.
<i>Kvarn</i>	Lämning efter anläggning för malning av (främst) säd.	Avser lämningar efter vattendrivna kvarnar och väderkvarnar, och innefattar grunder, vattenrännor, kvarnstenar m.m.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning.</i>	Hjulvarnar och andra större och viktigare kvarnar kan ofta dateras med hjälp av historiska kartor eller andra skriftliga källor till före 1850 och bedöms då som fornlämning. Lämningar efter skvaltkvarnar är ofta svårdateerade och kan vara mycket skadade av islossning, värflooder etc. Lämningar efter skvaltkvarnar kan dock bedömas som fornlämning. Då bör belägg för antagandet om tillkomsttid finnas.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Kyrka/kapell</i>	Ruin eller grund efter kyrka eller kapell.	Avser inte övergiven kyrkobyggnad eller kapell med alltjämt stående väggar och tak.	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter en kyrka eller ett kapell som tillkommit 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning.
<i>Kyrkstad</i>	Lämningar efter bebyggelse som använts vid regelbundet återkommande gudstjänstbesök och för handel i samband med detta.	<i>Kyrkstäder</i> förekommer i Norrland och byggdes av sockenborna i anslutning till en kyrka eller ett kapell för att nyttjas vid kyrkobesök, marknader, sockenstämmor, ting eller skatteuppbörd. Bebyggelsen var ofta tät och bestod av stugor och/eller kåtor för övernattnings samt bodar och stall. Kan indikeras av kulturlager, husgrunder eller andra lämningar. Jämför lämningstypen <i>Samlingsplats</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Kåta</i>	Lämning efter traditionell samisk byggnad eller avgränsad golvyta för sådan byggnad.	Avser förfallna byggnader eller "grund" efter byggnad, där golvytans storlek antingen kan ses med hjälp av en begränsande vall eller stenring, eller uppskattas med hjälp av en eller två härdarnas längd. Omfattar olika typer av kåtor, bl.a. <i>klykstängskåta</i> och <i>bågstängskåta</i> men även skogssamernas timrade kåtor. Vanligen har kåtorna en härd i mitten. Kåtor utan härd har sannolikt nyttjats som förråd eller för djurhållning (vanligen getter). Jämför lämningstypen <i>Stalotomt</i> .	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter kåta som tillkommit 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning. För att bedömas som varaktigt övergiven får inga virkesrester finnas på eller invid en lämning efter en tält- eller torvkåta, då detta kan antyda att kåtan är tänkt att byggas upp igen. Dock kan lämningar efter s.k. åskåtor och timmerkåtor bedömas som varaktigt övergivna även om mindre timmerrester finns. Härd med härdarnas utgör rest av en kåta och bedöms som fornlämning.
<i>Källa med tradition</i>	Källa med tradition om källkult eller källa till vilken sägen eller namn är knutet.	Man har druckit ur, tvättat sig eller offrat i källan. Offren bestod vanligen av metallbitar, mynt eller nålar. Samma källa kan ha använts i olika syften under lång tid. En speciell grupp är <i>pilgrimskällorna</i> , främst s.k. Sankt Olofskällor, som bl.a. återfinns längs pilgrimslederna till Nidaros (Trondheim). Jämför lämningstypen <i>Brunn/kalkkälla</i> .	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om det kan antas att källan/bruket tillkommit 1850 eller senare.
<i>Labyrint</i>	Enskiktade stenrader lagda i spiral eller i system utgående från en oftast kornformig grundplan.	Kan vara korsformiga eller spiralformiga. Flertalet labyrinter är kustbundna och har möjligen koppling till säsongsfiskeplatser. Enstaka labyrinter återfinns i förhistoriska miljöer.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om det kan antas att labyrinten tillkommit 1850 eller senare.
<i>Livsmedelsindustri</i>	Lämning efter anläggning för livsmedelsförädling.	Avser även trankokerilämningar eftersom sillsalterier och trankokerier ofta varit samlade på en plats och det kan vara svårt att särskilja spåren efter de olika momenten i hanteringen av sillen. Exempel på lämningar är olika husgrunder, grumsdammar, avfallshögar, gropar och bryggor.	Fornlämning: <i>Saltsjuderi</i> <i>Sillsalteri/Trankokeri</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Övriga livsmedels-industri lämningar</i>	Bedöms som fornlämning om anläggningen kan antas ha tillkommit före 1850. Under egenskapsvärdet Övrig återfinns ofta lämningar efter brännerier, vilka mestadels tillkommit 1850 eller senare.
<i>Luftfarkost</i>	Lämning efter flygplan eller annan luftburen farkost som används för transport av människor, varor och vapen.	Lämningstypen tidigare benämnd Flygplan.	Övrig kulturhistorisk lämning	Lämning efter luftfarkost kan bedömas som fornlämning om det kan antas att luftfarkosten förlöst före 1850.
<i>Lägenhetsbebyggelse</i>	Lämningar efter mindre bebyggelseenhet (jordbruksenhet), som inte skattlagts.	Avser lämningar efter backstugor, torp och övriga, t.ex. malm-och täbebyggelse. Kan bestå av husgrunder, kulturlager eller andra anläggningar. Egenskapsvärdet torp används för bebyggelseenhet på enskilt ägd mark där nyttjanderätten upplåtits till torparen som avlöning mot fullgörande av vissa arbetsuppgifter. Egenskapsvärdet Backstuga används för lämningar efter enkel bebyggelse på allmän mark.	<i>Fornlämning</i>	Lämning efter lägenhetsbebyggelse som kan antas vara tillkommen 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning. Lägenhetsbebyggelse med kvarstående byggnader anses inte uppfylla rekvisitet "varaktigt övergiven" och bedöms därför aldrig som fornlämning. Dessa ska inte registreras i FMIS.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
Metallindustri/järnbruk Sammansatt lämningstyp	Lokal med lämningar efter industriell anläggning för metallframställning och/eller metallförädling.	Avser lokaler där metallförädlingen varit det primära men där denna verksamhet kan ha dragit till sig annan verksamhet. Spår efter andra verksamheter kan t.ex. omfatta lämningar efter såg och kvarnlämningar. Ibland finns lämningar efter gemensamhetsbyggnader såsom skola och handelsbod. Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. Avser inte lämningar efter enbart verksamhet kring hammare (jfr Hammare/smedja, Hammarområde) eller kring ugn för framställning av metall (jfr Hyttlämning, Hyttområde). Jfr även Hytt- och Hammarområde. <i>Ingående lämningstyper:</i> Bergshistorisk lämning övrig, Dammvall, Dike/Ränna, Hammare/smedja, Husgrund, förhistorisk/medeltida, Husgrund, historisk tid, Hyttlämning, Industri övrig, Kvarn, Park-/trädgårdsanläggning, Slott/herrgård.	<i>Fornlämning</i>	Lämningar efter metallindustri/järnbruk bedöms inte som fornlämning om det kan antas att industrin/bruket tillkommit 1850 eller senare. Inga kvarstående byggnader får finnas kvar för att rekvisitet "varaktigt övergivet" ska anses vara uppfyllt. Se även antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
<i>Militär anläggning övrig</i>	Sentida militär anläggning som inte kan föras till andra lämningstyper.	Avser t.ex. stridsvagnshinder, lämning efter luftvärnstorn o.dyl. Jämför lämningstypen <i>Stridsvärn</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Bedöms inte som fornlämning då lämningstypen avser anläggningar som tillkommit 1850 eller senare.
<i>Militär mötesplats</i>	Plats där den indelta armén, beväringarna och de värvade förbanden regelbundet träffades för övningar.	Avser t.ex. exercisplats, lägerplats, kampementsplats, vapensynsplats.	<i>Fornlämning</i>	Avser välbevarade mötesplatser utan sentida påverkan.
<i>Minnesmärke</i>	Minnesmärke i trä, sten eller metall eller minnesinskrift efter historisk person eller särskild händelse.	Avser minnesstenar, träkors, stenkors eller ringkors, med minnesinskrift. Avser även vattenståndsmärken med angivet årtal samt vissa stenrösen/rösnigar. Det fåtal vattenståndsmärken som utgörs av inslagna dubbar hör också till denna lämningstyp. Avser även t.ex. ordensmärke, ringarsten, gårdssten.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	De medeltida stenkorsen (på Gotland) bedöms generellt som fornlämning. Minnesstenar och minnestavlor kan sällan betraktas som "lämningar". Undantagsvis kan äldre minnesstenar som rests samtidigt med händelsen den berättar om, bedömas som fornlämning. Även minneskors som rests till äminnelse av människor som förolyckats eller mördats kan bedömas som fornlämning om de tillkommit före 1850..
<i>Naturföremål-/bildning med tradition</i>	Naturföremål eller naturbildning till vilket ålderdomligt bruk, sägen, tradition, namn eller märkligt historiskt minne är knutet.	Avser grottor, jättegrutor, jättkast, flyttblock, tandvärkstallar, ättestupor med tradition samt barktäkter och bläckningar på träd. Barktäkter kan identifieras genom de horisontella knivrist som vanligen syns i tåktens övre och nedre del. Jämför lämningstyperna <i>Källa med tradition</i> , <i>Plats med tradition</i> , <i>Offerplats</i> , <i>Offerkast</i> .	<i>Fornlämning:</i> <i>Grotta, jättegruta, jättkast/flyttblock, tandvärkstill, ättestupa</i> <i>Övrig kulturhistorisk lämning:</i> <i>Barktäkt, bläckning</i>	Naturbildning är fornlämning om ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen kan knytas till densamma. Likaså är lämning efter äldre folklig kult fornlämning. Barktäkter och bläckningar kan bedömas som fornlämning om de kan antas vara tillkomna före 1850. Då kan samband med viste, fåbod eller annan bebyggelse vara avgörande för bedömning av tillkomsttid.
<i>Offerkast</i>	Samling av sten eller ris och kvistar som tillkommit efter hand vid platsen för en särskild händelse, t.ex. platsen för ett påstått brott eller för en olycka.	Den förbipasserande kastade en sten eller pinne på platsen för sin välgång och för att blidka gengångare. De s.k. döingerösa på västkusten registreras under lämningstypen Begravningsplats enstaka (övrig).	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om det kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.
<i>Offerplats</i>	Plats för offer.	T.ex. samiska offerplatser med ben-, metall- och andra depositioner samt sejtar. Avser även förhistoriska offerplatser. Jämför även lämningstyperna <i>Plats med tradition</i> samt <i>Källa med tradition</i> och <i>Offerplats</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har sannolikt alltid tillkommit före 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Område med fartyglämningar</i> Sammansatt lämningstyp	Område i vatten eller på land med minst två fartyglämningar.	Avståndet mellan fartyglämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Fartygs-/båtlämning	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Bedöms som fornlämning om fartygs-/båtlämningarna förlist före 1850. För att bedömas som fornlämning måste lämning och position säkerställas, dvs. det måste vara säkerställt att lämningar finns på platsen och positionen måste vara angiven med rimlig felmarginal.
<i>Område med flottningsanläggningar</i> Sammansatt lämningstyp	Område med lämningar och spår efter timmerflottning.	För att termen Område med flottningsanläggningar ska få användas måste Flottningsanläggning ingå i området. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Flottningsanläggning, Dammvall, Hamnanläggning, Husgrund, historisk tid	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Bedöms som fornlämning om anläggningarna kan antas ha tillkommit före 1850.
<i>Område med fossil åkermark</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med olika typer av åkerbrukets lämningar.	Termen används för områden där lämningar av fossil åker är den dominerande lämningstypen men inom dessa områden kan även t.ex. lämningar efter hägnadssystem förekomma. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Hägnad, Fossil åker, Rönjingsröse	<i>Fornlämning</i>	Se antikvarisk bedömning för den ingående lämningstypen Fossil åker.
<i>Område med militära anläggningar</i> Sammansatt lämningstyp	Område med minst två lämningar efter militär verksamhet.	Avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Militär anläggning övrig, Militär mötesplats, Husgrund, historisk tid, Stridsvärn.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Se antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
<i>Område med skogsbrukslämningar</i> Sammansatt lämningstyp	Område med minst två lämningar efter skogsbruk.	Avståndet mellan lämningarna bör inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Husgrund, historisk tid, Kemisk industri, Kolningsanläggning, Naturföremål/-bildning med tradition.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Område med skogsbrukslämningar kan bedömas som fornlämning om det kan antas ha tillkommit före 1850. Säkra belägg för de ingående lämningarnas tillkomsttid bör då finnas. Se även antikvarisk bedömning för de ingående lämningstyperna.
<i>Pappersindustri</i>	Lämning efter anläggning som använts vid pappersframställning.	Kan utgöras av husgrunder, dammvallar, vattenrännor m.m.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Pappersindustri bedöms som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850.
<i>Park-/trädgårdsanläggning</i>	Medvetet utformat område avsett för promenader och rekreation eller enskilda anläggningar som ingår i ett sådant område.	Avser parker och trädgårdar som inte längre är i bruk och som inte vårdas för sitt ursprungliga ändamål. Bland lämningarna kan ingå skulpturer samt rester efter gång- och körvägar, dammar, rabatter, fontäner, paviljonger m.m.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Lämning efter park/trädgård kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. För att bedömas som varaktigt övergiven får inte parken/trädgården brukas eller vårdas som park/trädgård, utan ska i princip ha övergått till annan markanvändning.
<i>Plats med tradition</i>	Plats till vilken ålderdomligt bruk, sägen, tradition, namn eller märkligt historiskt minne är knutet.	Är bruket, traditionen, namnet etc. knutet till en naturbildning på platsen, används i stället Naturföremål/-bildning med tradition. Jämför även Offerplats, Källa med tradition.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Kan aldrig bedömas som fornlämning. (Finns inte uppräknad bland kategorier i 2 kap. 1§ KML.)

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Rengärda</i>	Rund, eller närmast rund, inhägnad (hage), avsedd för skiljning, mjölkning, kalvmärkning och slakt inom renskötset.	Ibland förekommer öppningar mot mindre sidobås på utsidan (s.k. kontor). Träd med märken efter rep, bindpinnar m.m. kan ingå. Jfr Hägnad.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Varaktigt övergiven rengärda kan bedömas som fornlämning om den tillkommit före 1850. Det kan vara svårt att avgöra huruvida en rengärda är varaktigt övergiven eller ej. En rengärda som bedöms som fornlämning bör vara av ålderdomlig konstruktion med rester efter hägnader av sten, ris, stockar eller liknande. Rengårdor med trärester kan dock vara tillkomna 1850 eller senare och rengårdor med stenkonstruktioner kan fortfarande vara i bruk. Eventuellt kan en kontroll med aktuell sameby vara nödvändig.
<i>Renvall</i>	Yta med tydlig påverkan av renskötset.	Inom ytan har renar samlats för mjölkning m.m. Kan synas som en vegetationsförändring, framkallad av intensiv trampning och gödsling, men har sällan tydlig avgränsning. Träd med spår efter rep och bindningar kan finnas.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Renvall som tillkommit före 1850 kan bedömas som fornlämning. Vallen bör då höra samman funktionellt, kronologiskt och rumsligt med viste eller område med härdar, stalotomter eller kátatomter som bedöms som fornlämning.
<i>Ristning, medeltid/historisk tid</i>	Ristningar från historisk tid, bl.a. i träd, på hus, i berghällar och på stenar.	Avser huvudsakligen fåbodristningar samt ristningar vid torp och gårdar, på bodar eller kåtor samt ristningar i klippor, vid gamla hamnlägen eller i annan maritim miljö. Enstaka ristningar av dessa typer, t.ex. en del fåbodristningar, kan dateras till medeltid. Ristningarna kan vara belägna på block/fast håll, på trä och på träd.	<i>Fornlämning</i>	Ristning, medeltid/historisk tid bedöms inte som fornlämning om den kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Ristningar kan ibland dateras genom inristade årtal, annars kan samband med t.ex. en fåbod eller ett viste, vara avgörande för bedömning av tillkomsttid. Ristningar med enstaka bokstäver eller tecken bedöms sällan som fornlämning.
<i>Runristning</i>	Runristning i sten eller annat material.	Avser runristningar på block/fast håll, i gravkontext samt runstenar. Avser såväl förhistorisk som medeltida runristning i rest sten eller på block, på berghäll, tidigmedeltida gravhällar och eskilstunakistor, runristning i annat material än i sten, t.ex. i puts på kyrkor, samt historiska och sentida runristningar. Tidigmedeltida gravhällar med runor och eskilstunakistor ges egenskapsvärdet "I gravkontext".	<i>Fornlämning</i>	Runristning som kan antas ha tillkommit 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning. Lämningsstypen avser även t.ex. liljestenar, stavkorshällar, eskilstunakistor och andra tidigkristna gravmonument/-hällar med runor. Dessa bör generellt bedömas som fornlämning. Runristning belägen på dopfunt eller annat föremål i en kyrka bör inte bedömas som fornlämning eftersom föremålen utgör delar av kyrkans inventarier.
<i>Röjningsröse</i>	Stensamling som uppkommit genom röjning, i regel för odling men ibland även för annan verksamhet.	Röjningsröseområden (på vissa håll kallade hackerörsområden) ingår i lämningsstypen <i>Fossil åker (Röjningsröseområde)</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Om röjningsröset ingår i fossil åkermark eller annan lämning som bedömts som fornlämning bedöms även röjningsröset som fornlämning. Röjningsrösen har brukats in i sen tid och bedöms inte generellt uppfylla rekvisitet äldre tiders bruk.
<i>Röse</i>	Förhistorisk gravanläggning med markerat välvd profil, uppbyggd av stenar utan synlig inblandning av sand eller jord.	Ytan är inte övertorvad men kan ha en naturlig moss-, ris- eller örtvegetation. När anläggningens längd utgör minst dubbla bredden och långsidorna är parallella eller närmast parallella används egenskapsvärdet långröse. Jämför lämningsstypen <i>Hög</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Rösning</i>	En eller flera uppresta eller upplagda stenar som kan ha fungerat som riktmärke eller liknande.	Vissa rösningar kan ha haft flera funktioner. De är vanligt förekommande i fjällområdet, i samiska miljöer, men finns även i andra delar av landet. Avser t.ex. topprösen, markeringar för gömmor, gravplatser och heliga platser.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Kan bedömas som fornlämning om den kan antas vara tillkommen före 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Samlingsplats</i>	Plats där människor har samlats för gemensamma aktiviteter.	Avser plats för sammankomst för lagstiftning och rättsskipning (Tingsplats), plats för regelbundet återkommande handel (Marknadsplats), samt t.ex. dans- och lekarplatser. Jämför lämningstyperna <i>Kyrkstad</i> , <i>Militär mötesplats</i> .	Fornlämning: <i>Marknadsplats och tingsplats</i> Övrig kulturhistorisk lämning: <i>Övriga</i>	För att bedömas som fornlämning bör samlingsplatsen vara belagd genom skriftliga källor, säkra traditionsuppgifter, kulturlager eller synliga lämningar. Dans- och lekarplatser (egenskapsvärdet Övrig) brukar vanligen inte bedömas som fornlämning.
<i>Sjömärke</i>	Anläggning eller markering för vägledning av sjöfart, riktmärken för fiske etc.	T.ex. <i>stensamlingar</i> efter raserade <i>båkar</i> , <i>kummel</i> (s.k. stenkärringar eller vardar/valar) eller målade markeringar på bergvägg. <i>Fyrlämningar</i> och <i>fyrplatser</i> hör till en separat lämningstyp.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Sjömärke kan bedömas som fornlämning om det kan antas ha tillkommit före 1850. Sjömärket bör dock ha varit av viss betydelse, dvs. ha använts för allmän sjöfart längs en segelled, för bedömning som fornlämning.
<i>Skåre/jaktvärn</i>	Skydd som använts att gömma sig i vid jakt på främst fågel eller säl.	En skåre är vanligen konstruerad som en "skärm" av sten och/eller ris och är ibland även kallmurad.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Kan bedömas som fornlämning om det kan antas att den tillkommit före 1850. Lämningstypen är ofta svåraterad och bedöms sällan som fornlämning. Samband med t.ex. en plats för säljakt kan vara avgörande för bedömningen.
<i>Skärvstenshög</i>	Anhopning av skärvig och skörbränd sten, sotig jord och avfall av olika slag (keramikfragment, ben, kol etc.).	Förekommer framförallt i bronsåldersmiljöer. Då skärvstenen förekommer som flacka anhopningar på marken (som "mattor") eller som utspridda förekomster ingår dessa i lämningstypen <i>Boplats</i> (<i>Skärvsten</i>).	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit före 1850.
<i>Slagfält</i>	Plats där slag utkämpats.	Avser t.ex. platsen för slaget vid Visby 1361, slaget vid Stångebro 1598 m.fl.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Slagfält har ofta omfattat mycket stora ytor på land eller på vatten, ytor som kan innehålla fynd men sällan utgör lämningar. Om lämningar efter speciella konstruktioner finns, t.ex. stridsvärn eller gravar/begravningsplatser, bedöms dessa som fornlämning (men ska registreras i FMIS under relevant lämningstyp men med hänvisning till att lämningen har samband med slagfältet xxx).
<i>Slott/herresäte</i>	Lämning efter större huvudbyggnad med kringanläggningar. Avser kungliga eller (mera vanligt) frälseägda byggnader men även större karaktärsbyggnader som inte ägts av kung eller frälse.	Avser lämningar efter bl.a. slott och herresäten med flygelbyggnader m.m. Ytterligare exempel är säterier, herrgårdar och kungsgårdar	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om slottet/herresätet antas ha tillkommit 1850 eller senare.
<i>Smideslämning</i>	Lämning efter småskalig smidesverksamhet. Jämför Hammare/smedja.	T.ex. <i>smidesgrop</i> , <i>smideshård</i> eller <i>gårdssmedja</i> . Kan utgöras av <i>grund/ässja</i> , <i>smidesgrop/smideshård</i> , <i>slagg/slaggvarp</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Smideslämning bedöms som fornlämning om det kan antas att verksamheten tillkommit före 1850. Smideslämningar kan vara mycket gamla och hittas ofta vid arkeologiska undersökningar.
<i>Smidesområde</i> Sammansatt lämningstyp	Område med olika lämningar efter småskalig industriell verksamhet.	Avser lämningar efter verksamheter av lågteknologisk karaktär. Lokaliseringen har ofta styrts av tillgång till vattenkraft. Ett exempel är ett område med lämningar efter kvarn, såg och vadmalsstamp samt dammvallar och husgrunder. Ett annat exempel är ett område med kalkugnsrester, husgrunder och avfallshögar samt kalkbrott. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Brott/täkt, Dike/ränna, Kalkugn, Kolningsanläggning, Kraftindustri, Kvarn, Träindustri, Damnvall, Industri övrig, Textilindustri, Husgrund, historisk tid	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Se även antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
Småindustriområde Sammansatt lämningstyp	Område med olika lämningar efter småskalig industriell verksamhet.	Avser lämningar efter verksamheter av lågteknologisk karaktär. Lokaliseringen har ofta styrts av tillgång till vattenkraft. Ett exempel är ett område med lämningar efter kvarn, såg och vadmalsstamp samt dammvallar och husgrunder. Ett annat exempel är ett område med kalkugnsrester, husgrunder och avfallshögar samt kalkbrott. Antalet lämningar måste vara minst två och avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter. <i>Ingående lämningstyper:</i> Brott/täkt, Dike/ränna, Kalkugn, Kolningsanläggning, Kraftindustri, Kvarn, Träindustri, Dammvall, Industri övrig, Textilindustri, Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Se även antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
Spärranordning	Spärr uppförd under vatten.	Spärranordningen har blockerat och skyddat farleder och hamnar/handelsplatser samt utgjort komplement till befästa anläggningar. Kan utgöras av palissader eller pålverk, sammanhängande kistkonstruktioner, stenvallar eller stenfyllda båtar som sänkts på rad i vattendrag. Jämför lämningstypen <i>Fångstanläggning övrig</i> .	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Stadsbefästning	System av bastioner, murar, jordvallar och vallgravar som omger ett stadsområde.	Avser lämningar från 1500-talet till 1700-talets slut. (Jämför lämningstypen <i>Stadsvall/stadsmur</i>).	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Stadslager	Kulturlager i miljöer av stadskaraktär (städer, köpingar, vissa handelsplatser).	Lagren innehåller avfall från hantverk, matberedning, rester efter övergiven bebyggelse och andra aktiviteter. Kulturlager på förhistoriska boplatser ingår i lämningstypen <i>Boplats (Kulturlager)</i> .	Fornlämning	Stadslager som kan antas ha tillkommit 1850 eller senare bedöms inte som fornlämning.
Stadsvall/stadsmur	En sten- och/eller jordvall, stenmur eller ett dike/vallgrav som omger ett stadsområde, handelsplats eller annan miljö av stadskaraktär.	Avser förhistoriska och medeltida lämningar. Jämför lämningstypen <i>Stadsbefästning</i> .	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Stalotomt	Byggnadslämning oftast med försänkt golvyta och med omgivande uppbyggd vall.	Förekommer i fjällområdet. <i>Stalotomter</i> är ofta ovala (eller rektangulära med svagt utsvängda sidor) och har oftast en härd i mitten. Förekommer ofta flera på rad och ibland med gemensam vall. Vanligen kan <i>stalotomten</i> skiljas från <i>kåtatomten</i> genom sin tydligt försänkta golvyta. <i>Stalotomter</i> har ingen markerad ingång i den omgivande vällen. Jämför lämningstypen <i>Kåta</i> .	Fornlämning	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
Stenindustri	Lämning efter industriell framställning av stenprodukter.		Övrig kulturhistorisk lämning	Stenindustrilämning som tillkommit före 1850 bedöms som fornlämning under förutsättning att lagens rekvisit är uppfyllda. Skurverk av ålderdomlig typ (efter äldre tiders bruk), vanligen hästdrivna, bedöms som fornlämning, medan vinddrivna skurverk kan antas vara tillkomna efter 1850 och bedöms då som övrig kulturhistorisk lämning.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Stenkammargrav</i>	Förhistorisk gravanläggning (megalitgrav) bestående av en gravkammare med väggar och tak av hällar eller block.	Avser dös, gånggrift och hällkista. Hällkistan särskiljs från lämningstypen Begravningsplats enstaka (Hällgrav/stengrav) bl.a. genom sin storlek och genom den geografiska utbredningen. Gravarna kan omges eller täckas av en överbyggnad bestående av en hög, ett röse eller en stensättning. Jämför lämningstyperna <i>Järnåldersdös</i> och <i>Stenkistgrav</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Stenkistgrav</i>	Förhistorisk gravanläggning av oftast kantställda stenar/hällar som bildar ett rektangulärt rum av mansstorlek eller mindre.	Täckhällar kan förekomma. Gravtypen saknar omgivande anläggning och är helt eller delvis nedgrävd i marken. Jämför lämningstyperna <i>Begravningsplats enstaka</i> , <i>Runristning (i gravkontext)</i> och <i>Stenkammargrav</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Stenkrets</i>	Förhistorisk gravanläggning som utgörs av en krets av med jämna mellanrum resta/lagda häll- eller klumpformade stenar.	Avser domarring och skeppssättning samt stenkretsar med kvadratisk, oregelbunden, oval, rektangulär, rund och triangulär form. Kan utgöras av klumpstenar, resta stenar eller upplade stenar.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Stenring</i>	Rund eller oval ring av mer eller mindre tätt lagda stenar.	Förekommer ofta parvis och i anslutning till äldre samiska vistemiljöer. Funktionen är inte helt klarlagd men en förklaring är att de använts inom offerriter. De förekommer inte bara i fjällen utan även på berg i övre Norrland ända ner mot kusten. Lämningarna kan likna härdar utan inre stenpackning. Skiljs från <i>Stenkrets</i> bl.a. genom sin geografiska utbredning.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Stenröjd yta</i>	Markyta som omformats genom att stenar avlägsnats och ytan tilljämns.	Avser ytor som stenröjts under förhistorisk tid för, i första hand, andra ändamål än åker. Förekommer särskilt i anslutning till stensträngsområden och förhistoriska boplatser. Avser inte röjda ytor som går att avgränsa till en åkerparcell eller som ingår i ett röjningsröseområde (<i>Fossil åker</i>).	<i>Fornlämning</i>	För att kunna bedömas som tillkommen under förhistorisk tid bör ett rumsligt samband finnas med annan fornlämning, t.ex. en boplatz.
<i>Stensättning</i>	Förhistorisk gravanläggning med flack eller svagt välvd profil.	En stensättning är antingen uppbyggd av stenar utan större inblandning av jord och sand (stenfylld), till större delen uppbyggd av jord och sand (övertorvad) eller består den synliga delen endast av en kantkedja el. dyl.(ofylld). Formen kan vara kvadratisk, oregelbunden, oval, rektangulär, rund, skeppsformig, treudd eller triangulär.	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit innan 1850.
<i>Stenugn</i>	Lämning efter kallmurad ugn, anlagd utomhus, avsedd för matlagning, brödbakning eller dylikt.	Förekommer ofta vid kusten, men även bl.a. på fåbodar. (Avser inte ugn som byggts inne i en byggnad.) Stenugnar i kustmiljö kallas ofta <i>ryssugnar</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Stenugn kan bedömas som fornlämning om den kan antas ha tillkommit före 1850. S.k. <i>ryssugnar</i> bedöms generellt som fornlämning.
<i>Stridsvärm</i>	En mindre befästning som skall skydda soldaterna vid eldgivning.	Avser t.ex. pjäsvärm, skyttevärm, skyttegrav och bunker. Jämför lämningstypen Skåre/jaktvärm. Lämningstypen avser lämningar från medeltid t.o.m. 1900-talet.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Kan bedömas som fornlämning om värnet kan antas ha tillkommit före 1850. Lämningstypen avser lämningar från medeltid t.o.m. 1900-talet. Lämningar av betong och järn är tillkomna efter 1850 och bedöms inte som fornlämning.
<i>Tegelindustri</i>	Lämning efter anläggning som använts för eller i samband med tegelbränning.	Avser t.ex. ruinkullar och avfallslager efter fältugnar eller grunder efter ugnshus, tegelslagerier, torklador, linbanor m.m.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om industrin kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningsstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Terrassering</i>	Anlagd avsats i sluttande eller ojämn terräng.	Anläggning med, i jämförelse med husgrundsterrass, mindre distinkt form och varierande funktion, ofta i anslutning till skärvtenshögar, men kan även ansluta till stenröjda ytor. Jämför lämningsstyperna <i>Husgrund</i> , <i>förehistorisk/medeltida</i> och <i>Fossil åker</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit före 1850.
<i>Textilindustri</i>	Lämning efter anläggning för textilframställning eller -bearbetning.	Avser lämningar efter verksamhet av såväl större omfattning som för husbehov. Avser bl.a. olika husgrunder och gropar.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Textilindustri bedöms som fornlämning om det kan antas att anläggningen tillkommit före 1850.
<i>Tomtning</i>	Lämning efter byggnad i form av vallar eller murar kring golvyta i marknivå eller med försänkt golvyta.	Avser lämningar efter strandnära byggnader av enklare karaktär i maritim miljö. Golvytan är stenröjd, flack eller skålförmig och kan innehålla kulturlager och hård. Den kan också vara rumsindelad. Jordfasta block eller bergsavsatser kan ställvis utgöra tomtningens begränsning.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om tomtningen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare.
<i>Trålfäste/nåtfäste</i>	Uppgift om plats på havsbotten där trålar eller nåt har fastnat och misstanke uppstått om att där finns lämningar efter ett förlist fartyg eller flygplan.			Bedöms aldrig som fornlämning. Registreras i allmänhet som Uppgift om i FMIS. Om en fartygslämning eller lämning efter flygplan hittas på platsen skall registreringen i FMIS ändras till Fartygs-/båtlämning resp. Luftfarkost.
<i>Träindustri</i>	Lämning efter anläggning för förädling av trävaror.	Avser rester efter både mindre sågar och större sågverk med lämningar efter byggnader, vattenrännor, stenistor, hjulgravar m.m. Avser även spånhyvlar.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Träindustri bedöms som fornlämning om det kan antas att anläggningen tillkommit före 1850.
<i>Uppföringsanläggning</i>	Lämning efter anläggning för uppforsling av malm, bergart, vatten, gråberg och personal.	Exempelvis hand- och hästvindar, där vandrigen utgör en del av anläggningen, linspel och vattenkonster (anordning för läns-pumpning av gruva), där stånggångar utgör karaktäristiska delar samt grunder och fundament efter gruvlavar och maskinhus. Avser även lämningar efter stånggångar.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	För att bedömas som fornlämning bör samband finnas med gruvhål eller gruvområde som tillkommit före 1850, under förutsättning att lagens övriga rekvisit är uppfyllda.
<i>Utgår</i>	Används för tidigare registrerad lämning som vid förnyad bedömning inte anses ska ingå i FMIS			
<i>Vad</i>	Passage genom vattendrag.	Vadställen markeras ibland på land med t.ex. ett stenröse eller rest sten. För att förenkla överfarten är botten ibland stenröjd. Alternativt har man lagt dit stenar att gå på.	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	För att bedömas som fornlämning bör någon form av lämning eller anläggning som tillkommit före 1850 finnas på eller invid platsen, och/eller samband med vägsträckning som tillkommit före 1850.
<i>Vallanläggning</i>	Förehistorisk sten- och/eller jordvall och/eller palissad, i vissa fall kombinerad med vallgrav, som helt eller delvis avgränsar ett område.	Vallanläggningen har inte haft försvarsfunktion, utan har mer karaktären av att utmärka ett område. Palissader har i regel inga synliga spår ovan mark utan påträffas vid markarbeten, t.ex. arkeologiska undersökningar, i form av stolphål och/eller rännor. För denna typ av anläggningar används ibland begrepp som t.ex. sarupanläggning, kultisk anläggning och borgliknande hägnad. Jämför lämningsstypen <i>Fornborg</i> .	<i>Fornlämning</i>	Uppfyller alltid rekvisiten och har alltid tillkommit före 1850.

Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring

Lämningstyp	Definition	Kommentar till definitionen	Riksantikvarieämbetets rekommendation	Kommentar till rekommendationen
<i>Varv/slip</i>	Lämning efter anläggning där båtar och fartyg byggts eller reparerats.	En slip är en bädd där mindre fartyg och båtar kan dras upp och torrsättas för reparation eller förvaring. En slip kan ingå i ett varv eller ligga för sig. Jämför lämningstyperna <i>Hamnanläggning</i> och <i>Hamnområde</i> .	<i>Övrig kulturhistorisk lämning</i>	Varv som uppfyller rekvisiten och som tillkommit före 1850 kan bedömas som fornlämning. Även lämning efter slip kan bedömas som fornlämning. Kronologiskt, rumsligt och funktionellt samband med annan fornlämning kan vara avgörande för den antikvariska bedömningen.
<i>Viste</i> Sammansatt lämningstyp	Lokal med minst två lämningar vilka är ett resultat av bosättning. Avser lämningar i norra Sverige från främst medeltid och historisk tid.	Någon av följande lämningstyper måste ingå för att termen <i>Viste</i> ska få användas: <i>Kåta</i> , <i>Stalotomt</i> , <i>Husgrund</i> , historisk tid eller <i>Härd</i> (om den kan antas vara medeltida eller yngre). Avståndet mellan lämningarna ska inte överstiga 20 meter (i undantagsfall längre avstånd om ett funktionellt och kronologiskt samband finns mellan lämningarna). <i>Ingående lämningstyper:</i> <i>Kåta</i> , <i>Stalotomt</i> , <i>Härd</i> , <i>Förvaringsanläggning</i> , <i>Renvall</i> , <i>Brunn/kalkkälla</i> , <i>Bengömma</i> , <i>Hornsamling</i> , <i>Husgrund</i> , historisk tid, <i>Boplatsgrop</i> , <i>Naturföremål/-bildning med tradition</i> , <i>Stenring</i> , <i>Rengärda</i> , <i>Övrigt</i> .	<i>Fornlämning</i>	<i>Viste</i> bedöms inte som fornlämning om det kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Jfr med antikvarisk bedömning för ingående lämningstyper.
<i>Vårdkase</i>	Uppstaplade hög av timmer, ved eller ris som kunde antändas för att t.ex. varna för annalkande fiender.	Kan utgöras av bevarade vårdkasar, rester av en vårdkasebotten eller eldskadade hällar. Ibland har vårdkasen placerats på enstenssamling. Som regel har vårdkasar placerats på, eller i anslutning till, bergskrön.	<i>Fornlämning</i>	Bedöms inte som fornlämning om tillkommen 1850 eller senare. Enbart spår efter eldning i form av sprucket berg bedöms inte som fornlämning men i de fall namn och tradition pekar ut platsen som vårdkase kan den bedömas som fornlämning.
<i>Vägmärke</i>	Stenar, skyltar eller stolpar uppsatta vid allmän väg som avståndsmarkeringar eller med skriftliga uppgifter om bl.a. avstånd till en viss plats t.ex. om avståndet till närmaste gästgiveri, stad etc.	Milstolpar markerade hel-, halv eller kvartsmil och har ofta aktuell regents krönte namnchiffer. Ibland finns även aktuell landshövdingens initialer. Vägghållningsstenarna markerade gräns mellan vägsträckor med olika väghållare. Milstolpar och vägmärken är vanligen uppställda i ett postament av sten.	<i>Fornlämning</i>	Vägmärke bedöms inte som fornlämning om det kan antas ha tillkommit 1850 eller senare. Milstolpe och även postament till milstolpe där milstolpen saknas bedöms som fornlämning under förutsättning att den/det tillkommit före 1850. Vägghållningssten kan bedömas som fornlämning om den har någon form av målad eller ristad inskription av vilken funktionen framgår samt om den står kvar på ursprunglig plats och är tillkommen före 1850. Även andra vägmärken som uppfyller lagens rekvisit och står på ursprunglig plats bör bedömas som fornlämning.
<i>Övrigt</i>	Används endast för företeelser som inte går att placera in under någon av övriga lämningstyper.			
<i>Överförd</i>	Används i FMIS för de poster som flyttats från en socken till en annan. Överförd anges då på den posten som inte längre gäller. Lämningstypen används också om ett objekt ska ingå i ett annat, t.ex. enskilda gravar som överförs till ett gravfält.			

Bilaga 2. Exempel på handläggningsprocesser

Handläggning av avverkningsanmälan på Skogsstyrelsen

Markägaren ska enligt 14 § skogsvårdslagen skicka en anmälan om föryngringsavverkning, om avverkningen berör minst 0,5 hektar, till Skogsstyrelsen, minst sex veckor innan åtgärden påbörjas. I anmälan/ansökan om avverkning ska det anges om en fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning berörs av avverkningen och vilken hänsyn som avses tas till dessa. Lämningsarna ska även vara markerade på en karta. Handläggaren på Skogsstyrelsen kontrollerar uppgifterna genom att titta i Fornsök samt i Skog och Historia-registret.

Om en lämning berörs bör Skogsstyrelsen använda lämningstypslistan för att bedöma vilket skydd lämningen har i utgångsläget. Berörs en lämning som är av en typ som alltid bedöms som fornlämning underrättas länsstyrelsen om detta genom att en kopia av anmälan/ansökan skickas.

Är det en lämning som kan ha tillkommit antingen före 1850 eller 1850 eller senare bör Skogsstyrelsen initialt kontrollera om det är möjligt att datera lämningen, exempelvis med hjälp av tillgängligt skriftligt eller kartografiskt material. Om sådant material inte finns eller det inte ger någon vägledning för att datera lämningen bör Skogsstyrelsen följa den rekommendation som anges i lämningstypslistan.

Finns det anledning till att anta att den aktuella lämningen bör ha en annan skyddsstatus än den som anges i lämningstypslistan är det viktigt att handläggaren underrättar länsstyrelsen för bedömning.

Länsstyrelsens handläggning

Den som ska genomföra en byggnation eller en annan åtgärd som kan medföra markingrepp bör, i enlighet med 2 kap. 10§ kulturmiljölagen, i god tid ta reda på om någon fornlämning berörs av arbetsföretaget genom att samråda med länsstyrelsen. Länsstyrelsens uppgift är att informera om skyddet av fornlämningar enligt kulturmiljölagen och bedöma om det finns risk att kända eller okända fornlämningar kan komma att beröras.

Arbetsföretag som berör fornlämningar kan komma till länsstyrelsens kännedom på olika sätt, exempelvis: ansökan om ingrepp i en känd fornlämning enligt kulturmiljölagen; samråd angående planer och program upprättade med stöd av plan och bygglagen (2010:900) eller en miljökonsekvensbeskrivning enligt miljöbalken (1998:808). Om det inom det aktuella exploateringsområdet finns en lämning registrerad i FMIS bör länsstyrelsen använda lämningstypslistan för att bedöma lämningens skyddsstatus i utgångsläget.

Är det en lämning som kan ha tillkommit antingen före 1850 eller 1850 eller senare bör länsstyrelsen kontrollera om det är möjligt att datera lämningen, (dvs. göra ett antagande om tid för lämningens tillkomst) exempelvis med hjälp av tillgängligt skriftligt eller kartografiskt material. Om sådant material inte finns eller det inte ger någon vägledning till datering av lämningen bör länsstyrelsen följa den rekommendation som anges i lämningstypslistan.

Finns det anledning att anta att den aktuella lämningen ska ha en annan skyddsstatus än den som anges i lämningstypslistan är det viktigt att länsstyrelsen skickar en ändringsanmälan till FMIS. En lämning som är av en typ som enligt lämningstypslistans rekommendation är fornlämning, men som av länsstyrelsen antas ha tillkommit 1850 eller senare, ska således betraktas som en övrig kulturhistorisk lämning. Exempelvis bör en ristning från medeltid/ historisk tid enligt lämningstypslistans rekommendation bedömas som fornlämning. Men om ristningen är försedd med ett årtal som daterar den till efter 1850 ska den bedömas som en övrig kulturhistorisk lämning. Om lämningen bedöms ha så höga värden att det kan finnas särskilda skäl att fornlämningsförklara den, kan länsstyrelsen då gå vidare och öppna ett ärende om detta. Ett annat exempel kan vara en kolbotten efter resmila som enligt lämningstypslistan bör bedömas som övrig kulturhistorisk lämning. Kolbotten visar sig vara inritad på en historisk karta från 1783 och bör då bedömas som fornlämning.

Om länsstyrelsen behöver ha ett bättre kunskaps- och beslutunderlag inför förändrad markanvändning, kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk utredning enligt 2 kap 11§. Syftet med utredningen är att ta reda på om fornlämningar berörs av exploateringen. (En förutsättning är dock att exploateringen innebär att ett större markområde ska tas i anspråk. Enligt Riksantikvarieämbetets rekommendation bör exploatering då beröra ett område som är minst 10 000 m²). Länsstyrelsen bör i det förfrågningsunderlag som skickas till undersökaren, eller om det rör sig om ett anbudsförfarande som läggs ut på länsstyrelsens webbplats, ge anvisningar om de

metoder som undersökaren bör använda för att ta reda på om de påträffade lämningarna ska bedömas som fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar.

För att göra antaganden om tiden för lämningars tillkomst (särskilt för de som kan ha tillkommit antingen innan 1850 eller 1850 eller senare) bör i första hand skriftligt och kartografisk material utnyttjas. Arkeologiska metoder som innebär ingrepp i lämningen bör endast användas i undantagsfall. Samma förfarande bör gälla för redan kända lämningar inom exploateringsområdet. Den slutliga bedömningen av en lämningsskyddsstatus görs alltid av länsstyrelsen.

Bilaga 3. Matris för kulturhistorisk värdering

Kulturhistorisk värdering			
Aspekt	Bedömningsgrund	Bedömning	Förklaring och motivering
Möjlighet till kunskap och förståelse	Informationsinnehåll (dokumentationsmöjligheter) med avseende på det/de kulturhistoriska sammanhang och de kulturhistoriska karaktärsdrag som har bestämts.	<i>Form och grad av informationsinnehåll.</i>	<i>Förtydligande beskrivning av vad hos företeelsen (innehåll och egenskaper) som innehåller vilken information och hur det tar sig uttryck.</i>
	Möjligheter till läsbarhet - förståelse och upplevelse (kommunikationsmöjligheter) med avseende på det/de kulturhistoriska sammanhang och de kulturhistoriska karaktärsdrag som har bestämts.	<i>Form och grad av läsbarhet.</i>	<i>Förtydligande beskrivning av vad hos företeelsen (innehåll och egenskaper) som möjliggör vilken läsbarhet och hur det tar sig uttryck.</i>
Helhet – tidskontext	För företeelse som återspeglar kortare eller avgränsad tidsperiod (exempelvis "mellankrigstiden" eller "tiden kring sekelskiftet 1900"): Kvarvarande tidstypiska beståndsdelar utan påtagligt avvikande senare inslag. <i>Eller</i> För företeelse som återspeglar ett längre (sammanhängande) utvecklingsförlopp eller en förändringsprocess (exempelvis "från mitten av 1700-talet till mitten av 1900-talet" eller "det moderna välfärdssamhällets framväxt och utveckling under 1900-talet"): Kvarvarande beståndsdelar från olika präglade skeden – nya "årsringar" har tillkommit utan att radera de tidigare.	<i>Typ och grad av helhet – kvarvarande beståndsdelar.</i>	<i>Förtydligande beskrivning av vad hos företeelsen (innehåll och egenskaper) som är viktiga för vilken typ av helhet samt hur det tar sig uttryck.</i>
Kulturhistorisk relevans	Företeelsen är kännetecknande för den kulturhistoriska utvecklingen i landet och/eller regionen – alternativt har utgjort förebild , eller på annat sätt haft särskild betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i landet och/eller regionen.	<i>Typ och grad av relevans.</i>	<i>Förtydligande beskrivning av vad hos företeelsen (innehåll och egenskaper) som är viktiga för vilken typ av relevans samt hur det tar sig uttryck.</i>
Alla bedömningar bör utförligt förklaras och motiveras			